

KO HONO TOKANGAEKINA 'O KINAUTOLU 'OKU FAINGATA'A'IA

LIPOOTI FAKATA'U 2022

'o e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní

Fakahokohoko 'o e Tohi

3 Ko ha Pōpoaki mei he Kau
Palesitenisi 'Uluaki

4 Fakamatala Fakanounou ki he Ngaahi
Ngāue

KO HONO TOKANGAEKINA 'O KINAUTOLU 'OKU FAINGATA'A'IA

8 Ko 'Etau Tukupā ke Foaki

10 Kau Faifekau 'oku Nau Tokoni'i
e Kāingalotu 'o e Siasí mo e Koló

12 Foaki ha Hūfanga'anga

14 Ngāue 'a e Fānaú mo e To'u Tupú

TOKONI PĒ

16 Tokoni 'i He Feitu'u Pē 'Okú ke 'I aí

18 Fengāue'aki 'a e Ngaahi Tui Faka-Lotú

TOKONI FAKAEMĀMANI LAHÍ

20 Ngaahi Ngāue Fakaemāmani Lahi

22 'Afilika mo e Hahake Lotolotó

24 'Ēsia, 'Aositelēlia, mo e 'Otu Motu
Pasifikí

26 'Iulope

28 'Amelika Noate

30 'Amelika Tonga, 'Amelika Lotoloto,
pea mo e Kalipiané

KO HONO TANUMAKI 'O E MO'UI FAKAFALALA PĒ KIATE KITÁ

34 Fatongia Tauhi 'o e 'Ātakeá

35 Ngaahi Polokalama Akó

36 Ko Hono Ngaahi mo Tufaki
'o e Me'atokoní

38 Ngaahi Tafa'aki Tokoni ki he Fāmilí

39 Ngaahi Kalasi ki he Mo'ui Fakafalala
Pē Kiate Kitá

40 Ngaahi Ngāue'anga Ma'u'anga Mo'uí
mo e Kautaha Teseletí

42 Ngaahi Tokoni ki he Liliú

KO E HĀ TE U LAVA 'O FAKAHOKÓ?

44 Ko e Ngāue Tokoni 'i Homou Koló

46 Ngaahi Ma'u'anga Tokoni ke 'Ilo
Lahi Ange

NGAAHI MA'U'ANGA FAKAMATALA

Fakatātā he Takafi—ShelterBox: Ko e tangutu 'a Sūsana 'i hono 'apí 'i Vanuatu mo ha ngaahi me'angāue 'i hono nimá kuo mateuteu ke tokoni ki hono koló 'i he hili ha fa'aki ha saikolone 'i honau ngaahi 'apí.

'Olungā: Ko Palesitēni Lāsolo M. Nalesoni mo hono ongo tokonī, Tāleni H. 'Oakesi mo Henelī B. 'Aealingi.

SI'I NGAARI KAUNGĀME'A,

Ko Sīsū Kalaisi 'a e sīpinga haohaoa 'o hono tokanga'i 'o kinautolu 'oku faingata'a'ia. 'I he'etau hoko ko Hono kau muimuú, 'oku tau feinga ke 'ofa ki he 'Otuá mo hotau ngaahi kaungā'api 'i he funga 'o e māmani. 'Oku vėkeveke e Siasi 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Nī ke tāpuaki'i ha ni'ihī kehe pea mo tokonī'i 'a kinautolu 'oku faingata'a'ia. 'Oku tau monū'ia ke ma'u 'a e ivi, ngaahi ma'u'anga tokonī, mo e ngaahi fehokotaki falala'anga fakaemāmani lahi, ke fakahoko 'a e fatongia toputapú ni, 'a ia 'oku tau lau ko ha faingamālie fakafiefia.

'I he taimi 'oku tau 'ofa ai ki he 'Otuá 'aki e kotoa hotau lotó, 'okú Ne fulihī hotau lotó ki he tu'unga 'o e ni'ihī kehé 'i ha founa faka'ofa'ofa mo ma'a. 'Oku fonu hotau māmani 'i he ngaahi palopalema 'o e fepakipakī, fiekaia, mahakī, fakatamakī, masivá, mahaki faka'auhá, mo e tōnounou 'i he ngaahi tefito'i fiema'u 'a e tangatá. Ko e hā pē ha me'a 'e hoko mai, 'oku tau tui mo falala ki he angalelei 'a e kakaí.

'Oku mau fiefia ke 'oatu 'a e lipooti fakata'u ko 'enī, ki he'etau ngāue ke tokangaekina e fānau 'a e 'Otuá. 'Oku tau fakahā 'i he loto houna'ia mo'oni si'i ngāue ta'e-siokita mo e foaki 'o e taimi, pa'angá, pea mo e ngaahi ma'u'anga tokonī kehe 'e he kāingalotu mo e ngaahi kaungāme'a 'o e Siasí, 'i he'etau kaungā tokangaekina si'i ni'ihī kehé.

'I he hokohoko atu 'etau fe'ofa'aki mo e fefakamālohia'aki 'i he ngāue tokonī, 'oku tau fakaafe'i ai e taha kotoa ke tau kau fakataha 'i he ngāue mahu'ingá ni.

Ko e Kau Palesitēni 'Uluakī

Russell M. Nelson

Dallin H. Oaks

Henry B. Eyring

FAKAMATALA FAKANOUNOU KI HE NGAahi NGĀUÉ

“E lava ke tataki kitautolu ‘e he ongo fekau lahi: ‘uluaki,
ke ‘ofa ki he ‘Otuá pea ko e uá, ke ‘ofa ‘i hotau kaungā‘apí.
‘Oku tau fakahaa‘i ‘etau ‘ofá ‘i he‘etau tokoní.”

—PALESITENI RUSSELL M. NELSON PALESITENI ‘O E SIASI ‘O SÍSŪ KALAISI ‘O E KAU MĀ‘ONI‘ONI ‘I HE NGAahi ‘AHO KIMUI NÍ

3,692

NGAAHI NGĀUE TOKONI ‘OFA
FAKAETANGATA ‘I HE 2022

\$1.02 piliona

‘I HE NGAahi FAKAMOLÉ

6,300,000

HOUA NGĀUE TOKONÍ

190

NGAAHI FONUA MO
E VAHEFONUA NE TOKONI‘Í

\$1.02 piliona

na'e faka'aonga'i ke tokoni'i 'a fakahū 'a e "oku" 'i he vaha'a 'o e fo'i lea kinautolu mo e faingata'a'ia.

Ngaahi Tokoni 'Oku Meimei Ke Fai pē ki he Kāingalotu 'o e Siasí

- **TOKONI MEI HE PA'ANGA 'AUKAÍ**, 'a ia 'oku foaki ai ha tokoni pa'anga fakataimi kiate kinautolu 'oku faingata'a'ia.
- **'OTA 'E HE KAU PĪSOPÉ HA KOLOA**, kau ai hano foaki ha me'akai mo ha koloa mei he ngaahi fale tuku'anga koloa 'a e pīsopé pea mo e ngaahi falekoloa 'o e Kautaha Teseletí kiate kinautolu 'oku faingata'a'ia.
- **NGAAHI NGĀUE 'A E SIASÍ**, kau ai e Ngaahi Tokoni fale'i ki he Fāmilí, ngaahi senitā ma'u'anga ngāué, ngaahi faama mo e ngaahi fale ngaohi'anga me'akai, mo e Kautaha Teseletí.

Ngaahi Tokoni 'Oku Fa'a Fakahoko Ma'u Peé

- **NGAAHI NGĀUE TOKONI 'OFA FAKAETANGTÁ**, kau ai e tokoni 'ofa 'i he tukui kolo he funga 'o e māmaní.
- **NGAAHI KOLOA KUO FOAKI**, kau ai e ngaahi koloa na'e ngaohi 'e he Siasí 'oku foaki ki he ngaahi koló 'o fakafou 'i he tauhi'anga me'akai (food banks) mo ha ngaahi kautaha kehe.
- **VALA NA'E FOAKI**, kau ai 'a e vala ne fakama'ama'a pe ta'e-totongi na'e foaki ki he Kautaha Teseletí

Na'e foaki 'e he kau ngāue tokoní ha ngaahi houa ne laka hake 'i he

6.3 milioná

'o tokoni 'i he:

- **NGĀUE HE NGAAHI NGĀUE'ANGA 'A E SIASÍ**, hangē ko e ngaahi fāmá, ngoue fua'i'akaú, fa'o'anga me'akai kapá, ngaahi falekoloa 'a e Kautaha Teseletí, mo ha ngaahi feitu'u lahi ange.
- **NGAAHI MISIONA KE TOKANGA'I 'A KINAUTOLU 'OKU FAINGATA'A'IA**, kau ai e ngāue ta'e-totongi 'i ha ngaahi fonua lahi he funga 'o e māmaní.
- **NGAAHI NGĀUE 'OFA 'OKU FAKALELE 'E HE SIASÍ HE KOLÓ**, kau ai e fakama'a hili e ngaahi fakatamaki fakanatulá.

'Ikai ngata aí, na'e fakahoko 'e he TokoniPeé ha ngaahi ngāue ta'e-totongi 'e 130,511 tupu (tānaki atu ki ai mo ha ngaahi ngāue fo'ou 'e 16,285)

KO HONO TOKANGAEKINA 'O KINATUOLU 'OKU FAINGATA'A'IÁ

*Tokoni 'a e Kāingalotú mo e Kau Faifekau***174**

Ngaahi ngāue ki he kumi hūfangá

11,030

Kau faifekau uelofeá mo e mo'ui fakafalala pē kiate kitá

TOKONIPĒ

*Va'a Ngāue Tokoni he Faka-Koló***69,115**

Kau faka'aonga'i fo'ou 'o e TokoniPeé kuo 'osi lesisitá

16,285

Ngaahi ngāue fo'ou 'a e TokoniPeé kuo fokotu'ú

TOKONI FAKAEMĀMANI LAHÍ

*Ngaahi Polokalama Tokoni 'Ofa Fakaetangata Fakaemāmani Lahi***520**

Ngaahi ngāue malu'i ki he me'atokoní

54

Ngaahi tokoni ki he saliotē 'o e faingata'a'ia

156

Ngaahi ngāue ki ha vai ma'á

42

Ngaahi ngāue tokoni ki he matá

45

Ngaahi ngāue ki hono tokanga'i 'o e fa'eé

483

Ngaahi ngāue ki ha me'a fakatu'upakē

KO HONO TANUMAKI 'O E MO'UI FAKAFALALA PĒ KIATE KITÁ

*Ngaahi Polokalamá mo e Ngaahi Ngāue Tokoní***439**

Ngaahi ngāue fekau'aki mo e akó

106,261

Kinautolu 'oku kau he kalasi mo'ui fakafalala pē kiate kitá

525

Ngaahi fakataha fakaakeake mei he ma'unimá 'i he uiké

9,186

Kaungā-ngāue 'o e Kautaha Teseletí ne tokoní'i

Ko hono Tokangaekina ‘o Kinautolu ‘oku Faingata‘a‘iá

“Oku fiefia ‘a e kāingalotu ‘o e Siasi ‘o Sīsū Kalaisi ‘o e Kau Mā‘oni‘oni ‘i he Ngaahi ‘Aho Kimui Ní ‘i he funga ‘o e māmaní ‘i he foaki hotau taimí, ngaahi talēnití, mo e ngaahi mā‘u‘anga tokoní ke faitokonia kinautolu ‘oku si‘i faingata‘a‘iá—tautautefito ki he taimi ‘oku ‘ikai faingamālie pe fakafiemālie ai ke fakahoko iá. ‘Oku tau hounga‘ia ‘i he ngaahi faingamālie ke hoko ko ha kau ākonga lelei ange ‘a Sīsū Kalaisi ‘i he‘etau mo‘ui ‘aki ‘Ene fekau lahi hono uá”

—SISITĀ J. ANETTE DENNIS, TOKONI ‘ULUAKI ‘I HE KAU PALESITENISĪ LAHI ‘O E FINE‘OFĀ

‘Oku tui ‘a e kāingalotu ‘o e Siasi ‘o Sisū Kalaisi ‘o e Kau Mā‘oni‘oni ‘i he Ngaahi ‘Aho Kimui Ni, ki he muimui ‘i he ongo fekau lahi ‘a e Fakamo‘u: ‘ofa ki he ‘Otuá mo ‘ofa ki hotau kaungā‘apí.

‘Oku ‘uhinga ‘a e ngāue fakaetauhi ke ‘ilo pea mo faitokonia si‘a ngaahi fiema‘u ‘a ha taha. Makehe mei he ngāue fakaetauhi ki he kakai ‘i hotau ngaahi ha‘ofanga lotu fakafeitu‘ú, ‘oku tau kumia ‘i he lotu lahi ha ngaahi faingamālie ke faitokonia ai kinautolu mavahe mei he ‘etau tui fakalotú, ‘i he ngaahi ngāue tokoni fakakoló mo ha ngaahi ngāue kehe.

‘Oku tau feinga ke muimui ‘i he sīpinga ‘a Sisū Kalaisi ‘i hono tokangaekina kinautolu ‘oku faingata‘a‘iá—tatau ai pē pe ko e hā ha feitu‘u, matakali, tangata‘i fonua, tui fakalotu, pe tui fakapolitikale—‘o ‘ikai ha toe ‘amanaki ke fetongi mai.

Ko ‘Etau Tukupā ke Foakí

Ko e Ngāue ‘i he Loto‘i Siasí

Ko e kongá ‘o ‘etau fuakava ke ‘ofa ki he ‘Otuá mo ‘ofa ki hotau kaungā‘apí, ‘oku ‘aukai ai ‘a e kāingalotu ‘o e Siasí ‘i ha ‘aho ‘e taha ‘i he māhina kotoa mo foaki lahi ange ‘i he mahu‘inga ‘o e ngaahi houa kai na‘e ‘ikai faka‘aonga‘i ke ‘aonga ki he kāingalotu kehe ‘oku faingata‘a‘iá.

‘Ikai ngata aí, ‘oku foaki ‘e he kāingalotu ‘o e Siasí honau taimí, ngaahi talēnití, loto ‘ofá, ngaahi koloa, mo ha ngaahi ma‘u‘anga tokoni fakapa‘anga. Ko e ngaahi foaki ko ‘ení ko e kongá ia ‘o e “fale tuku‘anga koloa ‘o e ‘Eikí” ‘i he ngaahi ma‘u‘anga tokoni ke tokoni‘i ‘Ene fānaú.

‘I he ‘etau hoko ko e kāingalotu ‘o e Siasí ‘o Sisū Kalaisi ‘o e Kau Mā‘oni‘oni ‘i he Ngaahi ‘Aho Ki Muí Ni, ‘o fakahaa‘i e ‘ofá ki he ní‘ihi kehé ‘i he vahevahe ‘etau me‘a ‘oku ma‘ú mo fai ha tokoní, ko ha kongá mahu‘inga ia ‘o ‘etau tuí—pea kuo pehē mai ai pē ia talu mei he fuofua kamata ‘a e Siasí.

Ko e Fine‘ofá ko ha houalotu ia ma‘á e hou‘eiki fafiné ‘oku fakafatongia‘aki hono tokangaekina ‘o e fakafa‘ituituí mo e ngaahi fāмили ‘oku nau foua ha faingata‘á. Na‘e fokotu‘u ‘i he 1842, pea kuo tataki ‘e he houalotú ha ngaahi to‘utangata ‘o e kāingalotu ‘o e Siasí ‘i he‘enau ngāue ke tokoni ki ha taha pē ‘oku fiema‘u tokoni. ‘I he 2022, na‘e fakalāngilangi‘i ‘a e lí‘oa ko ‘eni ki he ‘ofa faka-Kalaisi ‘aki ha ‘aho ‘o ha ngaahi ngāue tokoni ‘i he funga ‘o e māmaní, ‘o fakamanatua ai e ta‘u 180 ‘o e Fine‘ofá.

Na‘e fakanatula pē ki he kāingalotu ia ‘o e Siasí, ‘a e ngāue pea na‘e fakahoko ‘o ‘ikai ha ‘amanaki ki ha fakalāngilangi pe totongi. Na‘e aofangatuku ‘e Kimi, ko ha mēmipa ‘o e Siasí ‘i Siamane, ‘a e sí‘i lotofiemālie ‘a e kāingalotú ngāué, ‘o ne pehē, “Ko e fale tuku‘anga koloa ‘o e ‘Eikí ko ha kakai ia ‘oku nau loto fiemālie ke foaki honau taimí, talēnití, pōto‘i ngāué, pe koloá ke tokoni‘i e ní‘ihi kehé ... ‘o tatau ai pē pe ko e hā e matakali, tui fakalotú, pe tūkunga. ‘Oku fakatupu loto fakatōkilalo ke hoko ko ha kongá ‘o e fale tuku‘anga koloa ‘o e ‘Eikí.”²

'Olungá: Na'e tånaki mo foaki 'e he ngaahi ha'ofanga lotu 'i he 'Ēliá 'a e ngaahi me'a na'e fiema'ú ke tokoni'i 'aki e kakai 'o Tongá.

*“Oku hoko e ngāue tokoni
‘ofa fakaetangata ‘a e Siasí
ko ha me‘a‘ofa pehē. Ko
e ola ia ‘o e ngaahi foaki
fakataha mo fakatāpui
‘a e Kāingalotú, ko hano
fakahaa‘i ia ‘o ‘etau ‘ofa ki
he ‘Otuá mo ‘Ene fānaú.”*

—PĪSOPE L. TODD BUDGE, TOKONI
UA 'I HE KAU PĪSOPELIKI PULÉ³

Ko e Tokoni ki he Taha Kotoa

‘I he ta‘u kuo ‘osí, na‘e fokotu‘utu‘u mo tånaki ‘e he ngaahi ha‘ofanga lotu ‘o e Siasí ‘i Kolomupíá ha ngaahi foaki ma‘á e Kautaha Kasa Hemana Helenaá (Casa Hermana Helena Foundation). Na‘e ‘ai ‘e he ngaahi foaki ko ‘ení ke lava ‘a e fanga ki‘i tamaiki fefine ne li‘ekiná ke nau ongo‘i malu mo ‘ofa‘i ‘i he‘enau fakaangaanga ki si‘enau mo‘ui fo‘óu.

Na‘e fakataha ‘a e Kāingalotu ‘o e Ngaahi ‘Aho Kimui Ní ‘i he ‘Ēliá ‘o e Pasifíki ke faitokonia honau kaungā‘apí ‘i he hili hono uesia ‘o Tonga ‘e ha mofuike, puna ‘a ha mo‘unga afi ofi, pea mo ha peau kula. Na‘e fengāue‘aki e ngaahi fai‘angalotu ‘i he ‘Ēliá kotoa pea mo honau kakai ke foaki mo tånaki ha me‘akai, vala, vai, naunau haisini, mo ha ngaahi me‘angāue ke tokoni‘i e kakai ‘i Tongá. Na‘e kau heni ha toni koloa ‘e 300 mei Tahiti ‘ata‘atā pē.

‘I he taimi na‘e ma‘utangí ai ‘e ha fu‘u afā sinou lahi si‘a kakai tokolahi mo ha fānau ‘i ‘Aitahō ‘i he ‘Iunaiteti Siteití, na‘e fakaava ‘e he kāingalotu ‘o e Siasí he feitu‘ú honau falelotú. Na‘a nau foaki fakataha mo honau koló ha me‘atokoni kei mafana ki he kau fefononga‘akí mo tånaki ha ngaahi me‘ava‘inga, hu‘akau ‘a e fānau valevalé, mo ha ngaahi me‘a kehe na‘e fiema‘u ke tokoni kae ‘oua kuo tolona ‘a e matangí mo toe ‘atā ‘a e ngaahi halá.

‘I he 2022, na‘e fakalaka ai e foaki toto ‘a e kāingalotu ‘o e Siasí ki he Kolosi Kula ‘a ‘Ameliká ‘i he ‘iuniti ‘e taha milioná, ‘o ‘a‘u ki ha kakai ‘oku fakafuofua ki he tolu milioná. ‘Oku fokotu‘utu‘u mo ha ngaahi kumi toto tatau ‘e he ngaahi ha‘ofanga lotu ‘i he ngaahi feitu‘u kotoa ‘o e funga māmaní.

Neongo 'oku tokolahi ha kāingalotu 'o e Siasí 'oku ngāue 'i honau tukui kolo he feitu'ú, ka 'oku fili ha ni'ihi ke foaki hanau taimi lahi ange ki he ngāue tokoni 'ofa fakaetangata. 'Oku fakahoko 'e ha kau talavou mo ha kau finemui tāutaha tokolahi kei talavou ha fatongia fakafaifekau tokoni, 'a ia 'oku nau fokotu'utu'u ai mo kau 'i he ngaahi ngāue mo e tokoni 'ofa fakaetangata 'i honau tukui koló.

'E lava ke fili 'a e ngaahi mātu'a malí ke nau hoko ko ha kau faifekau taimi kakato 'i he ueloféa mo mo'ui fakafalala pē kiate kitá. 'E tukutaha 'e he ngaahi mātu'a malí ko 'ení honau taimí ki hono fakahoko 'o e ngaahi ngāue tokoni 'ofa fakaetangata 'i he feitu'u kuo vahe kinautolu ki aí.

'Oku kau 'a e kau faifekau malanga taimi kakató 'i he ngaahi ngāue tokoní, ko ha kongá ia 'o 'enau ngāue fakafaifekau—'o kehe mei he 'enau ako' 'o e Fakamo'uí. 'E tokoni 'a e kau faifekau ko 'ení ki he ngaahi ngāue tokoni fakavavevavé 'i he 'enau hokó.

Ko ha kau Faifekau 'oku nau Tokoni ki he Kāingalotu 'o e Siasí pea mo e Koló.

Ngaahi Polokalama Ngāue Tokoní

'Oku laungeau ha kau faifekau 'i he funga 'o e māmaní 'oku nau tuku ha ngaahi māhina lahi 'o 'enau mo'uí ke tokoni 'i hono fakahoko e ngāue ki hono tokangaekina kinautolu 'oku faingata 'a 'iá.

Ko ha ni'ihi, hangē ko Tōmasí, 'oku ngāue 'i he ngaahi ngāue'anga hangē ko e Tokoni ki he Ma'u Ngāué, 'a ia 'oku tokoni ki he kāingalotú ke tanumaki 'a e mo'ui fakafalala pē kiate kitá. 'Oku nau fakahoko hono ako' 'i 'o e 'initaviú, tokoni ki he fa'u 'o e tohi fakamo'oni taukei ako/ngāué (resume), mo e ngaahi faingamālie fengāue'akí kiate kinautolu 'oku kumi ngāué. 'Oku tokoni ha ni'ihi kehe ki he koló fakakātoa 'aki hono kumi mo fakahoko ha ngaahi ngāue tokoni 'ofa fakaetangata 'i he ngaahi feitu'u kuo vahe kinautolu ki aí. Hangē ko 'ení, 'oku fakafekau'aki 'e 'Eletā Kulisiteniseni 'a e fengāue'aki 'a e Siasí mo e Colori Vivi, ko ha kautaha 'i 'Itali 'okú ne 'omi ha ngaahi ngāue fe'unga mo ha fakahinohino ki si'i ngaahi fa'ē kuo mavahe mei honau ngaahi 'apí.

Tokoni ki he Fakatamakí

'Oku fa'a kole si'i kau faifekau ke nau tokoni 'i ha ngaahi me'a fakatu'upakē mo ha ngaahi fakatamaki kehe. 'I Pōlaní, na'e tokoni 'a e fāmilí Futí (ko ha ongomātu'a faifekau tokoni 'ofa fakaetangata) ke fakama'ama'a e kavenga 'a ha ni'ihi kehe, 'i he 'ena fakatokanga 'i ha kakai li'ekina kehe ne tū'uta mai 'i he tau'anga lēlué, 'oku fetoho mai si'enau nga'oto'otá 'i ha ngaahi kato fakatau mo ha ngaahi tangai na'e mamafa. Na'e kamata 'a e ongo mātu'a Futí ke tokoni, 'o tufa ha ngaahi katoleta na'e foaki mai, ki ha taha pē na'á ne fiema'u. 'I ha taimi 'e taha, na'e tufa ai ha katoleta 'e 60 'i he 'aho pē taha.

'Olungá: Ko ha ongo faifekau 'okú na tokoni ki he kakai 'o Kana, 'i 'Afilika Hihifó.

‘Olungá: Ko e tokoni ‘a e kau faifekauá ki hono teuteu ‘o e me‘atokoni he lolotonga ha ngāue tokoni ‘i Hongo Kongo.

*“Ko e taimi ‘eni ke tau
tāpuekina ai ‘a e ni‘ihi
kehé mo ‘hiki hake ‘a e
ngaahi nima ‘oku tautau
ki laló.”*

—PALESITENI LĀSOLO M.
NALESONI⁵

Na‘é fononga me‘ālele mai ‘a e kau faifekauá, ‘o a‘u pē ‘o houa ‘é ono, mei Kānata ki ha ki‘i kolo ‘i Minesota, ‘i he ‘Iunaiteti Siteití, ke tokanga ‘i e ngaahi ngāue tokoní, ‘i he ‘osi ‘o ha ngaahi tāfea. ‘I ha māhina kakato ‘é taha, na‘é ngāue houa ‘é 12 ki he 14 ai ‘i he ‘aho, ‘a e kau faifekauá mo ha kau ngāue ta‘é-totongi kehe, he fakatoka takai e ngaahi tangai ‘one‘oné ‘i he ngaahi ‘apí mo e ngaahi pisinisi ‘i he ngaahi feitu‘u kotoa na‘é uesiá.

Ko e ngaahi sipinga ko ‘eni ‘o e ngāue tokoní ko ha kongá si‘i pē ia ‘o e ngaahi me‘a na‘é fakahoko ‘é he kau faifekauá ‘i he ta‘u takitaha. ‘Oku fakatahataha ‘i e fanga ki‘i ngāue iiki ko iá ke fakama‘ama‘a e ngaahi kavengá mo fakafoki mai ‘a e ‘amanaki lelei.

Na‘é pehē ‘é Sisitā Futi, “Ko e ngāué ‘oku fakaongosia, fakaesino mo fakaeloto.” “Ka ‘okú te lava ‘o fakatokanga ‘i e fiefia ‘i honau fofongá mo ha ‘amanaki fo‘ou. ‘Okú ma lava ‘o fakatokanga ‘i kuó ma fakama‘ama‘a e kavenga ‘a ha taha. ‘Oku mātu‘aki ‘aonga kakato.”⁴

Ngāue Tokoni he Koló

‘Oku pou pou ‘i ‘a e kau faifekauá ke nau faka‘aonga ‘i ha houa ‘é 4–40 ‘i he uike ke fai ai ha ngāue tokoni fakakolo. Hangē ko ‘ení, na‘é foaki ‘é he kau faifekau ‘i ‘Ekuatoá honau taimí mo ngāue ke to‘o ‘a e vevé mei ha kongá ‘oku na‘é li‘aki koe‘uhí ke nau lava ‘o tokoni ‘i hono langa ‘o ha falelotu Katolika. Ko ‘ene ‘osi pē, ‘oku palani ‘a e kau faifekauá ke fai ha ngaahi kalasi lea faka-Pilitānia ta‘etotongi ‘i ai, ‘i he uike kotoa pē ma‘á e kakai ‘o e koló.

'Oku ongo ki hotau lotó e me'a 'oku hoko ki si'i kakai kuo teke'i mei honau ngaahi 'apí. 'Oku tau feinga ke muimui ki he fakahinohino 'a Kalaisí ke talitali lelei 'a e solá—'o fakafou 'i ha ngaahi ngāue tokoni pea 'i he tokoni mo e loto 'ofa 'a hotau kāingalotú.

'I he kongā kimu'a hotau hisitōliá, na'e toutou kapusi 'a e kāingalotu 'o e Siasí mei honau ngaahi 'apí koe'uhí ko e 'ikai kātekina e tui fakalotú. Ko e "tukufakaholo 'o e kumi hūfanga" ko 'ení ko ha 'uhinga ia 'e taha 'oku ongo'i ai 'e ha kāingalotu tokolahi 'o e Siasí he 'ahó ni kuo pau ke nau fai ha fa'ahinga tokoni pē te nau lava ke tokoni'i e kakai 'oku kumi hūfanga.

Ko e Foaki ha Hūfanga'angá

'I HE 2022, na'e māta'ia ai 'e māmani ha fakautuutu 'i he tokolahi lahi ange 'o e kakai li'ekina kuo fakamavahe'i mei 'apí 'e he ngaahi fakatamaki fakanatulá mo e fetau'akí. Makehe mei he ngaahi tokoni fakapa'anga lahi ki he ngaahi polokalama kumi hūfanga, na'e ngāue e kau mēmipa 'o e Siasí 'i honau ngaahi koló ke tokoni'i kinautolu kuo tukuhāusia. Na'e pehē 'e Sūlia, ko ha mēmipa 'o e Siasí 'i 'Aositulia, "Ko e 'ofa mo e loto ke tokoni 'oku hulufau ke māta'ia." "Oku fe'ofa'aki 'a e loto 'o e kakai.⁶

Tokoni Fakalotofonuá

Na'e ngāue tokoni 'a e Kāingalotu 'o e Ngaahi 'Aho Kimui Ní, he funga māmani, 'i he ngaahi fale kumi hūfanga fakafeitu'ú mo ngāue mo ha ni'ihí kehe 'i honau ngaahi koló ke foaki, tānaki, fili fakafa'ahinga, kofukofu, pea mo tufaki ha me'atokoni, vala, naunau haisini, naunau fakafaito'o, mo ha ngaahi me'a kehe na'e fiema'u. Na'e tokoni e ngaahi foaki ko 'ení ki he kakai ne tukuhāusia 'i he hili 'a e fepakipaki 'i 'Iulope mo 'Afiliká, ngaahi mofuie mo e matangi fakatalopiki 'i he 'Otu Kalipiané mo e Pasifikí, tāfea 'i 'Ēsia mo e Hahake Lotolotó, pea toe lahi ange. 'I Kānatá, na'e fakahoko ai 'e he kāingalotu 'o e Siasí ha ma'u me'atokoni efiāfi 'i he tukufakaholo faka-'Iukuleiní ma'á e koló pea tānaki mo ha pa'anga ki he ngaahi ngāue tokoni ki he kumi hūfanga.

Tokoni Fakaelotó

Ko e tokoni fakaelotó, 'a ia 'oku toe 'iloa pē ko e 'uluaki tokoni faka'atamai (psychological first aid), ko ha tokoni mātu'aki mahu'inga ia ki he kakai 'oku nau foua ha palopalema. 'I he 2022, na'e lolotonga ngāue 'a 'Anitoniō, ko ha mēmipa 'o e Siasí 'i Potukali, 'i he talitali'anga kakai hono senitā kumi hūfanga fakafeitu'ú. Ko e kongā 'o 'ene ngāue, na'e ako 'i 'a 'Anitoniō 'i he 'uluaki tokoni faka'atamai. Na'e ako 'i 'e he ako ko iá 'a 'Anitoniō he founga ke fakahaa 'i ai e loto 'ofá mo femahino'aki mo e ni'ihí fakafa'oituitui na'e tokoni ki aí. Ko e taimi na'e fakafanongo ai ki he ni'ihí kehé 'i he 'enau fakahaa 'i 'enau ongó, na'á ne ongo'i mateuteu ke ne fakamamafa'i, 'oange ha 'amanaki, mo fokotu'u ange ha ngaahi founga ke mafuesia ai.

'Olungá: Lolotonga 'e ne hoko ko e palesiteni Fine'ofa 'o e Siteiki Hatasifila 'Ingilani, na'e ngāue tokoni 'a 'Alisoni Pumei ('i lotó) ke tokoni'i si'i ngaahi fāmili li'ekina 'i Tanikeki, Falanisé, 'i he 2016. Faka'aonga'i 'o e tā e Siteiki Hatasifila 'Ingilani, 'i he angalelei 'a e Church News.

'Olungá: Ko ha fāmilī 'Iukuleini kuo nau ma'u ha nofo'anga 'i ha fonua 'Iulope kehe.

*“Ko e Siasi ‘o Sīsū Kalaisi
‘o e Kau Mā’oni’oni ‘i he
Ngaahi ‘Aho Kimui Nī
ko e taha ia ‘o e ngaahi
hoangāue falala’anga
mo fuoloa taha ‘o e USA
for UNHCR. ‘Oku tau
hokohoko atu fakataha
‘i hono toe ‘omi ha
‘amanaki lelei, malu,
pea mo ha ngeia ki ha
ni’ihi fakafu’iutitui ‘e 100
miliona tupu kuo kapusi
fakamālohi mei si’onau
ngaahi ‘apī tu’unga ‘i he
fakatangá, fetau’akí, pe
fakamamahí.”*

—LEISI SITOUNI, TALĒKITA
FENGĀUE’AKI, USA FOR UNHCR

Tali ‘a ‘Iulopé

‘I he ‘osi pē kamata ‘o e fepaki fakakautau ‘i ‘Iukuleiní, ne fakahaa ‘i ‘e he kau mēmipa ‘o e Siasi ‘i ‘Iulopé ‘a ‘enau loto ke tokoní ‘i e ni’ihi kehé. Na’a nau fokotu’utu’u ha ngaahi mohenga ‘e lauiafe—ko e kongā lahi na’e fai ia ‘i honau ngaahi ‘apī—ma’anautolu na’e uesia ‘i he taú. Na’e ngāue vāofi e Siasi mo e ngaahi kautaha tokoni kumi hūfangá hangē ko e Komisiona Mā’olunga ‘o e Ngaahi Pule’anga Fakatahatahá ki he Kau Kumi Hūfangá (UNHCR) mo e Jesuit Refugee Services ke fakafehokotaki e ni’ihi fakafu’iutitui kuo tukuhāusia mo e ngaahi tokoní ke feau ‘enau ngaahi fiema’u fakavavevavé. ‘I ‘Iulopé, na’e lava ‘a e kau ‘Iukuleini toki tū’uta atú ke fetu’utaki mo e ngaahi potungāue ‘a e pule’anga fakalotofonuá ki ha tokoni pea ‘oku ‘oatu ha fakamālō ki he kāingalotu ‘o e Siasi ne nau lava ‘o lea ‘aki ‘enau lea fakafonuá.

Na’e toe kau foki ‘a e kau faifekau he tokoni ki he kau tukuhāusia fakafu’iutitui ‘i he funga ‘o e māmaní kotoa. Na’e ngāue tokoní ‘a e kau faifekau ‘i he ngaahi senitā talitali’anga kakai ‘i Pōlani, Hungali, pea mo Lumēniá, ‘o tokoní ‘i he lea fakafonuá, fakama’a ‘o e ngaahi falé, tufa ‘o e me’akái, mo e fakafa’afa’ahinga ‘o e ngaahi foakí. ‘I Siamané, na’e tuku atu ‘a e kau faifekau ki he ngaahi tau’anga lēlué, ‘a ia ne to’o ai ha ngaahi faka’ilonga kuo tohi ‘o fakahaa ‘i e ngaahi lea fakafonua ‘oku nau lea aí mo e tokoni te nau lava ‘o fakahokó.

Na’e pēhē ‘e Silivia, ko ha mēmipa ‘o e Siasi ‘i Pōlani. “‘I he taimi ‘okú te mamata ai ki he kakai ‘oku fiema’u tokoní, tokoni. ... ‘O tatau ai pē pe ko ha mēmipa koe ‘o e Siasi pe ‘ikai. ‘Oku ‘ofa [‘a e Tamai Hēvaní] ‘i he kakai kotoa pē.”

‘Oku fehokotaki mo ‘ilo‘i lelei ange ‘e he to‘u tupú ‘a e me‘a ‘oku hoko ‘i he māmani, ‘i ha toe taimi kimu‘a, pea ‘oku nau fie tokoni. ‘Oku kau longomo‘ui e fānau mo e to‘u tupu ‘o e Siasí ‘i he ngāue tokoni ‘i honau tukui koló he funga ‘o e māmani. ‘Oku tataki ‘e he kau taki ‘o e Siasí ‘a e ngaahi kulupu to‘u tupu fakalotofonuá ‘i he taimi ‘oku palani mo kau ai ‘a e fānau mo e to‘u tupú ‘i he ngaahi ngāue tokoní.

‘Oku poupou‘i ‘a e fānau mo e to‘u tupú ke nau kumi ‘iate kinautolu pē ha ngaahi faingamālie ngāue tokoni ‘aki ha‘anau lotua ha tataki fakalaumālie. ‘Oku fakataumu‘a ‘a e ngaahi ‘ekitivitī ko ‘ení ke tokoni‘i ‘a e fānau mo e to‘u tupu ‘i he Siasí ke nau tupulaki ke nau hoko ‘o hangē ko e Fakamo‘uí.

“Oku fakamāma‘i e fānau kotoa ‘a e ‘Otuá ke nau tauhi kiate Ia mo fetauhi‘aki ‘iate kinautolu ‘i he lelei taha ‘o ‘enau ‘iló mo malavá. ...

— PALESITENI DALLIN H. OAKS
Tokoni ‘Uluaki ‘i he Kau Palesitenisí
‘Uluakí⁹

Ngāue ‘a e Fānau mo e To‘u Tupú

‘I HE 2022, na‘e fokotu‘utu‘u mo kau atu e to‘u tupu ‘o e Siasí ‘i he funga ‘o e māmani ki ha ngaahi ngāue lahi ke tokoni‘i honau kāingá.

‘I ‘ITIOPEÁ, na‘e fakamoleki ‘e ha kau talavou mo ha kau finemui ‘e toko 70 ha uike ‘e ono ke tō ha ngaahi fu‘u ‘akau fua ke fafanga ‘aki e kakai faingata‘a‘ia ‘i honau koló. Na‘e pehē ‘e Hena, ko e taha ‘o e kau finemui ne tokoni ‘i he ngāué, “Na‘e fekau‘aki ia mo e ‘Otuá, ‘i he fetokoni‘akí, pea mo e fe‘ofa‘akí. He ‘ikai toe ngalo ‘iate au e me‘a ko ‘eni ne hokó.”⁸

‘I ‘ITALÍ, na‘e fononga takai ha to‘u tupu ta‘u 14 ki he 30 ‘i he kolo ko Milaní, ‘o tufaki ha lisi ‘o e ngaahi naunau na‘e fiema‘u ke tokoni ki he kau kumi hūfanga ‘Iukuleiní. Na‘e iku ‘eni ‘o foaki mai ai ha ngaahi me‘a fe‘unga mei he koló ‘o fakafonu ha ngaahi puha ‘e 551, ‘a ia na‘e toki fa‘o mo teuteu ‘e he to‘u tupú.

‘I HE ‘IUNAITETI SITEITÍ, na‘e fakatahataha ‘a e fānau ikí mo honau ngaahi fāmilí ke fakama‘a e ngaahi fa‘itoka ‘i Masasüsetí. Na‘e fakama‘a ‘e ha toko tolu ‘o e fānau ko ‘ení ha ngaahi fa‘itoka fakataha mo ‘enau kui tangatá, ‘a ia na‘á ne pehē na‘e tokoni ‘a e a‘usia tatau ke ne fakaloloto ange ai ‘ene feohi mo kinautolú, ‘i he‘enau ngāue mo talanoa ki he‘enau ngaahi kuí.

‘I FISÍ, na‘e ngāue ai ha kau talavou mo ha kau finemui ‘e toko 60 ‘o e Siasí ke tokoni ki honau kolo fakafeitu‘ú ‘aki ha‘anau toe vali ‘a e Falelotu Metotisi Siosaiá ‘i he kolo ko Lomanikoló. Na‘a nau fakamoleki ha houa ‘e ono ki hono fufulu mo vali e ngaahi holisi ‘o e falé, ‘a ia ‘oku hoko ko ha hūfanga‘anga ki ha ní‘ihi fakafo‘ituitui ‘e toko 200 tupu.

TokoniPē

“Oku mahulu hake ‘a e TokoniPeé ‘i ha polokalama pē pe ko ha uepisaiti, ko ha ngāue mo ha founga ia te tau lava ai ‘o mo‘ui ‘aki ‘etau ngaahi fuakavá. ‘Oku loto ha kāingalotu tokolahi ke tokoni ‘i honau tukui koló, kae mahalo he ‘ikai ke nau ‘ilo e founga te nau lava ai ‘o kamatá. ‘I hono faka‘aonga‘i ‘o e TokoniPeé, te nau lava ai ‘o ma‘u ha ngaahi faingamālie tokoni ‘e fe‘unga mo honau manakó mo ia ‘oku ma‘ú. ‘Oku ‘omi ‘e he TokoniPeé ha fakahinohino ki he kakaí mo tokoni ke nau fakafehokotaki mo e ngaahi ngāue tokoni te ne tāpuekina mo fakamālohia honau koló.

—PISOPE SEULOLO KŌSEI, PISOPE PULÉ¹⁰

'Olungá: Ko e fakatui 'e ha toketā mata ha matasio'ota hili hano sivi ta'etotongi e matá 'i Hiusitoni, Tekisisi.

TokoniPē 'i he Feitu'u 'Okú ke 'i Aí

- 'Oku tu'u 'a e TokoniPeé 'i ha fonua 'e 14
- kau faka'aonga'i fo'ou 'e 69,115 kuo lesesisita 'i he 2022
- fakakātoá ko e kautaha 'e 14,061 na'e fakafofonga'i

MAKEHE MEI HE TOKONI 'oku nau fefakahoko'akí, 'oku feinga 'a e kāingalotu 'o e Siasí ke nau kau pea mo fakakau mai mo ha ni'ihiki kehe ki he tokoni ki honau tukui koló. 'Oku nau kau fakataha mo ha kakai mei he puipuitu'a kehekehe ke faitokonia e ngaahi palopalema fakalotofonuá pea mo anga fakakaume'a.

'Oku fakahoko 'e he Siasí 'a e TokoniPeé ko ha fakava'e 'o ha tokoni faka'initaneti ki he koló, 'e lava ai 'a e fakafo'ituitui 'o fetu'utaki mo e ngaahi ngāue fakafeitu'u 'i honau 'eliá, ke tokoni ke a'usia 'a e taumu'a ni. 'E lava 'i he TokoniPeé, ke ma'u fakahangatonu ai mo faka'initaneti fakatou'osi, 'e he kau ngāue tokoní 'a e ngaahi faingamālie tokoní, pea lava mo e ngaahi houalotú 'o ma'u e tokoni 'oku nau fiema'u ke fakahoko e taumu'a 'o 'enau ngāue.

'Oku faipoupoua 'e he TokoniPeé 'a e fengāue'akí mo e kau 'a e koló 'i he ngaahi ngāue fakafeitu'ú. 'Oku fengāue'akí fakataha 'a e tokotaha fakafo'ituitui 'o e ha'ofanga lotu kotoa pē—pe 'ikai kau ki ha ha'ofanga lotu—'oku nau fetokoní'akí, pea ko e mahu'inga tahá, 'oku nau fakatupulaki ha fe'ofa'aki 'i he'enau ngāue.

'I he lolotonga 'o e 2022, na'e tånaki atu ha ngaahi ngāue 'e 16,285 ki he tafa'akí ngāue ko íá, pea na'e ngāue fakataha ha kakai tokolahi ke fakahoko ha ngāue ma'ongo'onga 'i honau tukui koló. Na'e ma'u 'e Sēmisi 'o fakafou 'i he TokoniPeé, ha ngaahi me'a mahu'inga

na'e fiema'u ki he 'Apiako Faka-Kalisitiane Fo'ou ko Kisikeiá 'i Haiti, 'a ia 'oku hoko ai ko e supiliteni. Na'e faka'aonga'i 'e ha kulupu 'o ha kau ngāue tokoni 'i Seni Penatino, Kalefōnia, 'a e TokoniPeé ke tånaki ha ngaahi tohi, me'a faka'atalahi, sipinga hui'i tangata mo e ngaahi palanitē, mo ha ngaahi me'a lahi ange. Na'e ongo'i 'e Sēmisi ko ha tali 'eni ki he lotú, he na'e 'ikai ha'ane misi pe 'e founga fēfē hano fakatau e ngaahi me'a na'e fiema'u ki he'ene fānau akó kae tālunga 'ene ma'u 'e telefoni mei he kau ngāue TokoniPeé.

Na'e fakafekau'akí 'e Sūsana ha ngāue TokoniPē 'i hono kolo ko Vaitō ki 'Iuntaá, 'a ia na'e tohi ai 'e he kau ngāue tokoní ha ngaahi kaati valenitainē ki he kau toulekeleka 'i he senitā fakalotofonua ma'á e kau toulekeleka. Ko e taimi na'e tufa ai 'e Sūsana 'a e ngaahi kaati valenitainē 'e 5,050 ko 'ení, na'a ne fakatupulaki ha vā fakakaungāme'a mo Poni, 'a ia na'e kamata ke fakatēlo'imata 'i hono 'oange 'ene kaati valenitainē mo ha matala'i lose lanu pingikií.

'I Siamané, na'e fokotu'utu'u ai 'e he kāingalotu fakalotofonua 'o e Siasí 'i Felengifuti mo Feletilikitofa ha ngāue ki he kakai tukuhāusia 'Iukuleini 'i he feitu'ú. Na'e fakataha mai ha kau fafine 'e toko uofulu ke vali ha naunau fale ma'á e Fale Hūfanga Kalita 'i Felengifuti, 'a ia ne nau tauhi ai si'a ngaahi fāmili na'e hola mei he tau 'i 'Iukuleini. Na'a nau pehē ke vali lanu maama 'a e naunau falé, ke tokoni 'o fakamāma'i 'a e fale hūfanga mo langaki si'i loto 'o e ngaahi fāmili 'oku foua ha taimi faingata'á. Na'e faka'atā 'e he ngāue ke lava 'a e hou'eiki fāfinē 'o fokotu'u ha feohi fakakaungāme'a mo e ngaahi fāmili mo nau ma'u ha 'amanaki lelei lolotonga 'o e faingata'á.

'I he feitu'u 'e lava aí, te ke lava 'o kau 'i he ngaahi ngāue tokoni 'i homou koló 'aki hono download 'a e polokalama TokoniPeé 'o faka'aonga'i 'a e kouti 'i to'omata'ú.

'Olungá: Ko ha tangata 'oku ngāue ki hono fakalelei'i 'o e pasikalá 'i Hongo Kongo.

KO E MA'U 'O E FIEFIÁ 'I HE NGĀUE TOKONÍ

Hili hono 'ilo kuo puke 'a Petí 'i ha kanisā hāhāmolofiá, na'e hū leva ki he uepisaiti TokoniPeé ke kumi ha ngāue te ne lava 'o fai he lolotonga 'ene fononga me'alele lōloa mo foki mai mei hono faito'o kanisā. Na'á ne a'u mai ki he tuitui tangai pilo ki he Kātoanga 'o e 'Ulu'akaú—ko ha kumi pa'anga ke 'aonga ki he kau mahaki 'i he Falemahaki ma'á e Fānau Īkí 'i Sōleki Sití.

'I he ngāue 'a Petí, na'á ne kamata ke uki ha kau kaungā ngāue loto fie tokoni, pea toe fakalahi ai hono ivi tokoni ki he leleí. Kimu'a peá ne si'i mālōlō 'i Sānuali 'o e 2022, na'e lea 'a Petí fekau'aki mo e fiefia kuo foaki ange 'e he'ene ngāue kiate iá, 'o ne pehē, "Oku ou mavahe mo ha fiefia pea mo ha hounga'ia lahi fau.."¹¹

'Olungā: Na'e fakatahataha mai 'a e kau ngāue tokoní 'i ha hiko veve 'a e ngaahi tui fakalotu 'i Pootilani 'i 'Olikoní, 'i he 'aho hiko vevé, ke hiko ha veve pāuni 'e 500 ki he 600.

“I he taimi 'o e mahino lahi angé ... 'oku faka'atā ai 'e he 'etau fie 'ilo mo e mahino 'o e tu'unga tui pe fakalaumālie 'a hotau kaungā'apí ke tau hoko ko ha kaungā'api lelei ange.

—LENI KIEALSI

Senitā 'o e Ngaahi Tui Falalotu 'i 'Etimonitoni ki he Akó mo e Ngāué¹²

Fengāue'aki 'a e Ngaahi Tui Fakalotú

- Ngaahi ngāue 'e 554 mo e ngaahi kautaha tui fakalotu 'i he US/Kānatá
- ngaahi ngāue 'e 225 mo e ngaahi kautaha tui fakalotu fakavaha'apule'angá

'OKU 'OMI 'E HE TOKONIPEÉ ha faingamālie ma'á e ngaahi tukuikolo matakali kehekehé ke nau fakatahataha mai 'o fetokoní'aki. 'Oku ma'u 'e he kau mēmipa 'o ha tui fakalotu motu'a 'a e faingamālie ke faka'aonga'i e tu'unga ko 'ení ke kau ai pe fokotu'utu'u ha ngaahi ngāue.

HANGĒ KO 'ENÍ, 'I 'OLIKONÍ, na'e fakafehokotaki 'e he TokoniPeé 'a e ha'ofanga 'o e Kāingalotu fakalotofonua 'o e Ngaahi 'Aho Kimui Ní mo ha ngaahi kulupu tui fakalotu kehe 'i he 'ēliá—kau ai mo e Falelotu Bilal Masjid. Na'e kau fakataha 'a e ngaahi kulupú ni ke fokotu'u ha 'aho fakama'a veve, 'o tokoni ke fakamatamatalele'i 'a e koló, hili ha maumau 'i 'o e ngaahi falé. Na'e lava ha ní'ihí fakafo'ituitui mei he ngaahi ha'ofanga lotú kotoa ke ngāue fakataha 'o fokotu'u ha feohi fakakaungāme'a fo'ou 'e iku ki ha fengāue'aki 'i he kaha'ú.

'I KALEFŌNIÁ, na'e kau fakataha ha ngaahi tui fakalotu kehekehe 'e ono mo ha Fale Tuku'anga Koloa fakalotofonua 'oku 'ikai fakatupu pa'anga ko e James Storehouse mo e Kāingalotu 'o e Ngaahi 'Aho Kimui Ní ke tānaki ha ngaahi kofu 'e 200 tupu, fakataha mo ha ngaahi sū, kofu fakamāfana, piva, kote fakapisinisi, mo ha me'a teuteu ki he fofongá—'ikai foki ha toe lau ia ki he fanga ki'i tohi fakalotolahi 'e laungeau na'e tohinima peé. Na'e foaki 'a e ngaahi me'á ni ke 'aonga ki he kau finemui 'i he feitu'u tauhi'anga fakataimí, ke fakapapau'i kuo 'i ai hanau vala ki he ngaahi hulohula fakaako 'e hokó mo e ngaahi 'initaviu ngāué. Na'e fakahoko 'e ha kau ngāue tokoni ha polokalama ko e “Faka'ofa'ofa Koé” na'e lava ai 'e he kau finemui ke akoako e ngaahi taukei faka'initaviu pea fetu'utaki mo e kau mēmipa 'o e koló.

PEA 'I 'IUTAÁ, na'e fakatahataha mai ai 'a e kakai fefine mei he Siasi 'Episikoupolo 'o e Toetu'ú, Siasi Katolika Seni 'Ōlafí, Siasi 'o e Kolo ko Mahú, pea mo e kāingalotu 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní ke kau 'i he Ngāue Tokoni Fakata'u 'a e Hou'eiki Fafine 'o e Tuí. 'I ha miniti pē 'e 45, na'e fakafonu 'e he kau ngāue tokoní ha loli kakato 'aki ha ngaahi naunau fakamea'a, sipi kafu, naunau haisini, mo ha ngaahi me'a kehe ma'á e kau mēmipa 'o e koló.

Tokoni Fakaemāmani Lahí

“Kuo fakapapau‘i ‘e he fengāue‘aki mahu‘inga ‘a e CARE mo e Siasi ‘o Sisū Kalaisi ‘o e Kau Mā‘oni‘oni ‘i he Ngaahi ‘Aho Kimui Ní ‘oku tau malava ke kei fakakakato e ngaahi fetō‘aki mahu‘ingá mo feau e ngaahi fiema‘u ‘a e tukui kolo tu‘u laveangofuá ‘i ha toe ta‘u faingata‘a fau ‘e taha. ‘Oku tau hounga‘ia ‘i he kāingalotu ‘o Siasi ‘o Sisū Kalaisi ‘o e Kau Mā‘oni‘oni ‘i he Ngaahi ‘Aho Kimui Ní ‘oku nau foaki lahi ke ‘omi ha tokoni mo ha ‘amanaki lelei ki he ni‘ihi kehe ‘i he māmani ko ‘ení.”

—MICHELLE NUNN, PALESITENI MO E CEO ‘O E CARE USA

Ngaahi Polokalama Fakaemāmani Lahí

- Ngaahi ngāue ne lava'í 'i ha fonua mo ha ngaahi vahefonua 'e 157 'i he funga 'o e māmaní
- Fengāue'aki mo ha ngaahi kautaha 'e 2,629 'i he 2022
- Fakapa'anga ha ngaahi ngāue 'e 46 ki he me'akai 'a e fānaú
- Fakapa'anga ha ngaahi ngāue huhu malu'í lalahi 'e 6 fakamāmani lahi

'OKU TAU TUI 'oku totonu ke ma'u 'e he tokotaha kotoa ha me'akai fakatupu mo'ui lelei, vai ma'a, tu'unga fakaako lelei, mo tokanga'i lelei e mo'uí. 'Oku lahi ha ngaahi founa ke fakalelei'i 'aki e ngaahi palopalema ko 'enI 'oku alea'i 'i ha ngaahi polokalama na'e fokotu'utu'u mo tokanga'i 'e he ngaahi tafa'aki fakapule kehekehe 'o e Siasí 'i he funga 'o e māmaní. 'Ikai ngata ai, 'oku toe fakahoko foki 'e he Siasí ha ngaahi polokalama fakamāmani lahi kuo filifili 'i he ta'u takitaha. 'I he'etau ngāue fakataha mo e ngaahi kautaha kehe 'i he 2022, na'a tau tokanga taha ai ki hono tokangaekina e ngaahi palopalema faingata'a hangē ko e ngaahi mahaki tauhi, palopalema ki he akó, ngaahi fiema'u ki si'i kakai tukuhāusia, mo ha ngaahi me'a lahi kehe. 'Oku tokanga taha 'a e ngaahi ngāue ko 'ení ki hono fokotu'u ha ngaahi founa tu'u ma'u 'okú ne poupou'i 'a e mo'ui fakafalala pē kiate kitá mo e ngeia 'o e taha kotoa pē.

"Oku fakafōtunga 'e he foaki fakahisitōlia 'e he Siasí 'a e pa'anga 'e \$32 miliona he ta'ú ni ki he Polokalama Me'akai 'a Māmaní 'i he USA ... 'a e founa hono mo'ui faka'aho 'aki 'e he Siasí mo hono kāingalotú 'enau tuí mo poupou'i e tukupā mā'olunga taha ke tokoní. 'Oku 'ai 'e he foaki 'ofa 'a e Siasí ke tau lava 'o tokoní'i si'a ngaahi fāmilí 'e lauimiliona, 'o 'oange kiate kinautolu ha tu'unga pau mo ha 'amanaki lelei ki ha kaha'u lelei ange."

—PĀLONI SEKA

Palesiteni mo e CEO 'o e Polokalama Me'akai 'a Māmaní 'i he USA

Ko e taha 'o e ngaahi me'a pehē 'i he 2022 ko e me'akai fakatupu mo'ui lelei 'a e fānaú. Ke tokoní'i e fiema'u vivilí ni, na'e foaki ai 'e he Siasí ha \$32 miliona—ko 'ene foaki faka'angataha lahi taha ia ki ha kautaha tokoní 'ofa fakaetangata—ki he Polokalama Me'akai 'a e Māmaní 'a e Ngaahi Pule'anga Fakatahatahá. 'Ikai ngata ai, na'e foaki ha pa'anga 'e \$5 miliona ki he Pa'anga Tokoní Fakatu'upakē Fakavaha'apule'anga 'a e Fānaú (UNICEF) ke tokoní ki he feinga fakaemāmani lahi "'Oku 'Ikai ha Taimi ke Maumau'í." 'E tokoní e ngaahi tokoní ko 'ení, 'i hono fakatahá, ki ha ni'ihí fakafo'ituitui 'e meimei toko ua miliona 'i ha ngaahi fonua lahi. 'Oku hokohoko 'etau fengāue'aki mo ha ngaahi kautaha kehe ke fakaako'i mo foaki ha pa'anga ke tokoní'i e mātu'á ke nau fakatokanga'i e faka'ilonga 'o e fasimanava'á mo lava ke ma'u e tokoní fakafaito'o 'oku fiema'u.

Kuo kau fakataha 'a e kāingalotu 'o e Siasí 'i he 'Otu Filipainí, Kuatemala, Simipāpuē, Matakasikā, mo Mōsamipiikí mo e kau ngāue ki he mo'uí pea mo e ngaahi kautaha fakapule'angá ke sivi si'i fānaú ki ha ngaahi faka'ilonga 'o e fasimanavá. Kuo nau ngāue foki mo ha ngaahi fāmilí ke fokotu'u ha ngaahi founa ke fakalelei'i 'aki e ngaahi tupu'anga lahi 'o e fasimanavá. 'Oku kau heni 'a e tu'uaki ke tokangá, ngaahi kalasi feime'atokoní, ma'u 'o e me'akai fakatupu iví, mo e ngaahi va'a kilinikí hangē ko e huhu malu'í mo e faka'auha 'o e ponú.

'I he 2022, na'e fakakakato ai 'e he Siasí 'a e ta'u hono ono 'o hono polokalama 'aho mālōlō, Fakamaama 'a e Māmaní. 'I ha kolo lalahi 'e 23 'i he 'Tunaiteti Siteití, na'e hanga ai 'e he kakai 'o e koló 'o fakafiefia'i e mo'uí 'a kinautolu faingata'a'ia 'i he funga 'o e māmaní 'aki 'enau foaki ki he ngaahi misini foaki 'a e Siasí. Koe'uhi 'oku totongi 'e he Siasí 'a e ngaahi fakamole ki hono fakalele 'o e ngaahi misiní, na'e lava leva e ngaahi kautaha tokoní 'ofá ke ma'u 'a e sēniti kotoa pē na'e foaki ki he'enu ngāue tokoní 'ofa fakaetangatá.

'Olungá: Ko ha ongo ki'i tamaiki 'i he Fakatonga 'o Sútani 'okú na kau fiefia atu ki hona 'apiako fo'ou.

'I he ta'u ní, na'e 'omai 'e he foaki 'a e kāingalotu mo e ngaahi kaume'a 'o e Siasí ki he Fakamaama 'a e Māmaní, ha me'akai, vala ki he fānaú, huhu malu'i poliō, moa ke tokoni ki si'i ngaahi fāmili faingata'a'ia, naunau haisini ki ha taimi hongē, pea mo ha ngaahi me'a lahi ange. Na'e tokoni 'a e kakai mei he funga 'o e māmaní, 'o laka hake 'a e ngaahi foakí fakakātoa 'i he lauimilioná.

Ko ha me'a 'e taha na'e tuku ki ai e tokangá 'i he 2022 ko hono fakalelei'i e tokangaekina 'o e mo'uí 'i he māmaní kotoa. Na'e lava ke ma'u 'e he Kolosi Kula 'a 'Ameliká ha ngaahi misini fo'ou ki hono tānaki mo tokanga'i 'o e totó (blood platelets) 'i ha foaki 'e he Siasí ha pa'anga 'e \$5.1 milioná. 'Oku mahu'inga 'a e fakatotolo ki he fokoutua 'o e selo Sickie ke tokoni 'i hono fakalelei'i 'o e tu'unga ko 'ení 'a ia 'okú ne uesia lahi fau e kakai hako'i 'Afilika 'o e koló. 'Oku fakataumu'a 'a e ngāué ni ke a'u ki ha kau mēmipa tokolahi ange 'o e kakai 'Afiliká 'aki hano fakaafe'i kinautolu ke nau kau 'i he foaki totó he lolotonga 'o e ngaahi fakatotolo 'oku kei fai ke fakangata e fokoutua ni.

KO E AKO KE MO'UI 'I HA FONUA FO'OU

'I he taimi na'e kei ta'u ono ai 'a 'Aipú, na'e pau ke ne hola mo si'ene ongomātu'á mei Sútani Tonga, hala ha me'a ka ko honau vala pē na'e to'ó. Ne fāifai pea nau si'i hūfanga 'i Pilingi, 'i he Lepāpulika Fakatemokalati 'o Kongoó.

Na'e lava 'e he polokalama Ako 'a e UNICEF ki he Mo'uí, 'a ia 'oku fakapa'anga 'e he Siasí 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní, 'o 'oange ha kau faiako kia 'Aipu 'o ako'i 'i he tokanga'i 'o e 'atamaí mo e mapule'i 'o e fepakipakí. Na'e 'ai 'e he me'a ni ke nau mateuteu lelei ke tokoni'i ia ke kau atu ki hono 'api ako fo'ou. 'Oku pehē 'e 'Aipu he taimi ni 'okú ne palani ke hoko ko ha toketā 'i ha 'aho ke ne lava 'o tokoni ki he ni'ihi kehe kuo hola mei honau fonua.

‘Afilika mo e Hahake Lotolotó

- Ngaahi ngāue ‘e 94 ki hono malu‘i e me‘atokoní
- Foaki ha vai ma‘a ki ha kakai ‘e toko 626,475
- Foaki ha saliate teketeke ‘e 4,785

FE‘UNGA MO HA SIKUEA MAILE ‘E LAUIMILIONA ko ‘Afilika mo e Hahake Lotolotó ‘oku faka‘ofu‘ofa mo longomo‘ui fakafonua. Ka neongo ia, ‘i ha ngaahi feitu‘u pau ‘e ni‘ihi, ‘oku fakaiku ‘a e feke‘ike‘i ‘a e kakai ke tu‘unga mā‘olunga ai ‘a e nofo hopoaté.

‘Oku faingata‘a ha tokolahi ‘i ‘Afilika mo e Hahake Lotolotó ke ma‘u ha ngāue ma‘u‘anga mo‘ui lelei—‘o fa‘a tupu mei he si‘isi‘i ‘a e ngāue, akó, mo e ako ngāue. ‘Oku faingata‘a ke ma‘u ‘e ha ni‘hi ha ngāue koe‘uhi ko honau tu‘unga ko e kakai hopoaté. ‘I ha ngaahi feitu‘u ‘e ni‘ihi, ‘oku a‘u ‘a e ta‘ema‘u ngāue ‘o 60%, ‘a ia ‘oku fakaiku ‘o toe lahi ange ai ‘a e masivá mo e fiekaia. Kuo fakalalahi ‘a e ngaahi me‘a ko ‘ení ‘i he lahi ‘ene mafola ‘o e KOVITI-19, fakatapuapu‘i mo e nounou ‘a e koloá.

‘I he 2022, ne tau ngāue ai ke tokangaekina e ngaahi palopalema ko ‘ení ‘aki ha ngaahi founa na‘e nofotaha pē ki he‘ene lele lōlōá. ‘Oku kau ‘i he ngaahi tokoni ‘iloá ha foaki ki he Ngāue Rural Entrepreneur Access, ‘o tokoni‘i ai ha kakai fefine mo e fānau ‘e toko 7,000 tupu ‘i Keniā ke nau ma‘u ha me‘akai lelei mo malu ange. Pea ‘i he tokoni ‘a e Siasí ki he Polokalama Me‘akai ‘a e Māmaní, kuo foaki ai ha tokoni me‘akai fakatupu ivi ki ha kakai ‘e toko 1.6 miliona ‘i ha fonua ‘e hiva, kau ai ‘a ‘Itiopea, tokelau hahake ‘o Naisiliá, Somālia, Sutani Tonga, pea mo Īmeni. Kuo tau fakamu‘omu‘a foki e vai ma‘á mo e ngaahi ngāue ki he ma‘á, ‘o ngāue fakataha mo e WaterAid, Water for People, mo ha ngaahi kautaha ‘iloa ke fokotu‘u ha vai taki, vili ha ngaahi vai, pea fokotu‘u mo fakaloloto ‘a e ngaahi vaitupu ‘i he ngaahi feitu‘u ‘oku pakukaá. ‘I he ngaahi ngāue ko ‘ení, na‘e laka hake ai ‘i he kakai ‘e toko 626,475 ‘i ‘Afilika mo e Hahake Lotolotó kotoa ne nau lava ‘o ma‘u ha vai ma‘a mo ha tu‘unga ‘oku ma‘a ‘i he 2022.

Ko e me‘a ‘e taha ‘oku fakamu‘omu‘a ‘e he Siasí ‘i he Hahake Lotolotó mo ‘Afiliká ko e tokoni fakafaito‘ó. ‘I he 2022, na‘e ma‘u ai ‘e ha kakai ‘e toko 4,785 ‘i he ngaahi feitu‘u ko ‘ení ha ngaahi saliate teketeke (wheel chair) fo‘ou, kae ma‘u ‘e ha kakai kehe ‘e toko 11,586 ha tokoni ki he fefononga‘aki, pea ko e toko 182,917 kehe na‘e sivi honau matá ‘i he 2022. ‘Ikai ngata ai, na‘e lava ke ma‘u tu‘unga ‘i he pa‘anga ‘a e Siasí ha ngaahi me‘angāue mo ha ngaahi polokalama ako ki he kau toketā mo e kau fai-fakamālohisisino ki he uouá, pea pehē ki ha ngaahi feitu‘u hangē ko e ngahi fale ‘oku nau fakalelei‘i e ngaahi saliate teketeke ‘i he ngaahi feitu‘u ki ‘utá.

Fekau‘aki mo e ngaahi polokalama fakaakó, na‘e tokoni‘i ‘e he Siasí ha ngaahi ‘apiako lahi ‘aki hono langa ha ngaahi loki ako, foaki ha ngaahi komipiuta mo ha

“Ko ‘etau fengāue‘aki mo e Siasí ‘o Sīsū Kalaisi ‘o e Kau Mā‘oni‘oni ‘i he Ngaahi ‘Aho Kimui Ní kuo ta‘u lahi pea kuo hoko ia ko ha fakava‘e ki he ngāue ‘oku tau fakahoko ‘i Malawi ní. ‘Oku ‘aonga ki ha ngaahi kolo lahi he taimí ni ke nau ma‘u ha vai ma‘a mo ha ngaahi founa malu ki he tu‘unga ma‘á mei he fengāue‘aki ‘aongá ni. He ‘ikai ke teitei toe ‘ilo ‘e he fānau ‘i he ngaahi kolo ko ‘ení ha taimi na‘e ‘ikai ma‘u ai ‘e honau fāmilí ha vai ma‘a.

—‘ULEMA SILUSI

Talēkita Fakafonua ‘o e Vai ma‘á e Kakai Malauf

ngaahi naunau kehe, pea langa mo ha ngaahi falesi'i. Na'e tokoni'i 'e he ngaahi foaki ko 'eni ha fanau ako 'e laungeau ke faingofua ange 'enau akó.

'I he fetokoni'aki mo e ngaahi kautaha kehé, ne tokoni ai 'a e Siasi ki ha ngaahi me'a fakatu'upaké 'e ni'ihi 'i he ngaahi feitu'ú kotoa. Hangé ko 'eni, na'e foaki ha ngaahi naunau langa, me'atokoni, mo ha ngaahi fiema'u kehe ke

faitokonia ha kakai 'e lauafe na'e uesia 'e he tāfea 'i 'Afilika Tongá. Pea na'e faingamālie si'a kau Silia nofo hopoate 'e lauiafe ke ma'u ha vai inu ma'a mo ha tu'unga ma'a, fakamālō pē ki ha fengāue'aki mo e CARE ke fakalelei'i 'a e ma'u'anga vai mo e laine ki he suá 'i honau ngaahi nofo'angá.

'OMI 'E HE HONÉ HA TO E FAINGAMĀLIE

Hili hono tuli faka'aufuli 'a Tohati mei hono 'api 'i Sīliá,—ko ha tamai kei talavou—na'á ne feinga ke kamata fo'ou 'i Soatani. "'I he'eku fuofua tū'utá, na'e mātu'aki faingata'a 'a e mo'uí. Na'á ne pehē, "Na'á ku mātu'aki lotosi'i.

Me'a mālie, he na'e ma'u 'e Tohati ha tokoni tu'unga 'i ha ngāue fakataha 'a e Siasi 'o Sīsū Kalaisí mo e Kautaha 'Ofa Soatani Alisahasá,

'a ia na'á ne 'ange kia Tohati ha pununga hone mo ako'i 'i he founa ke tokanga'i ai kinautolú.

'I ha ta'u pē 'e ua, kuo fakalahi 'e Tohati 'ene pununga honé mei he uá 'o fā. Ko 'ene tupú, kuó ne hiki ai ki ha fale mo 'ave 'ene fānaú ki he akó. 'Oku pehē 'e Tohati, "'Oku ou laukau ke ma'u ha pa'anga hū mai, ke ma'u ha toe faingamālie 'i he mo'uí mei he fanga honé."¹³

‘Ēsia, ‘Aositelēlia, mo e ‘Otu Motu Pasifiki

- Ngaahi ngāue tokoni ki ha fakatu‘upakē ‘e 51
- na’e tokoni‘i ai ha fānau ako ‘e 156,182

‘I ‘ĒSIA, ‘AOSITELĒLIA, MO E ‘OTU MOTU PASIFIKI, ‘oku toki fenāpasi ai e anga‘ofa ‘a e kakai mo e faka‘ofa‘ofa ‘o e funga fonuá. Ka neongo ia, ‘oku fefa‘uhi ha fānau mo ha kakai lalahi tokolahi ‘i he ngaahi feitu‘u ko ‘ení mo ha ngaahi fiema‘u fakame‘akai ki he mo‘ui lelei. Na’e fakatupu ‘e he ngaahi fakatamaki fakanatulá si‘a lauiafe ne nau fiema‘u e ngaahi tefito‘i tokoni ‘i he lolotonga ‘o e ta‘u kuo hili.

‘I he 2022, na’e fengāue‘aki ai e Siasi ‘o Sisū Kalaisi ‘o e Kau Mā‘oni‘oni ‘i he Ngaahi ‘Aho Kimui Ní mo ha ngaahi kulupu hangē ko e Kautaha Tokoni Fakalalaka ‘a e ‘Aho‘itú Adventist Development and Relief Agency), Nofa‘anga ki he Fa‘ahinga ‘o e Tangatá Nu‘usilá (Habitat for Humanity New Zealand), mo e Church World Service ke ma‘u ha founga ‘e tokoni ki he fakafu‘ituituí ke mo‘ui fakafalala pē kiate ia mo mateuteu lelei ange ki he kaha‘ú. ‘Ikai ngata ai, na’e ma‘u ‘e ha kakai tokolahi ‘o e feitu‘ú ha ngaahi tokoni mahu‘inga hili e ngaahi fakatamaki fakanatulá, hangē ko e pā ‘a ha mo‘unga afi lahi pea mo e peau kula ‘i Tonga.

Na’e toe nofotaha pē foki ‘a e Siasí ‘i he tafa‘aki ki he tokanga ‘i ‘o e mo‘uí, mo fakamu‘omu‘a ‘a e ngaahi feitu‘u na’e uesia lahi ‘e he KÖVITI-19. Hangē ko ‘ení, na‘a tau ngāue ‘i Mongikōlia mo e Potungāue Mo‘uí pea mo ha ngaahi kautaha kehe ke tufa ha ngaahi sipi kafu, vala, mohenga, naunau ‘osikena, mo e faito‘o ki he kau mahaki ‘i he falemahakí. Na’e tokoni ta‘etuku ‘a e kau faifekau tokoni ‘ofa fakatangatá ki he ngaahi ngāue ko ‘ení.

Ko e tokoni ki he ha‘aki tu‘o nima mai ‘a e KÖVITI-19 ‘i Hongo Kongó, na’e ngāue ai ‘a e Kautaha Foodlink mo e káingalotu fakalotofonua ‘o e Siasí pea mo e kau faifekau ke tufa ha toni me‘akai ‘e 2.5 na’e tånaki kiate kinautolu na’e faingata‘a‘iá. ‘I Fisi, na’e ma‘u ‘e ha ngaahi

fānau ‘e 1,000 ha me‘akai mo ha tokoni fakapa‘anga ki he ngaahi faama fakalotofonua, ‘o lava ai ke nau tauhi ‘enau fānau mo tokanga‘i lelei ange ‘enau tu‘unga mo‘uí. ‘Oku hokohoko atu ‘etau ngāue mo e ngaahi kautaha tokoni fakalotofonua ke paotoloaki ‘a e ngoué mo e ngaahi tokoni kehe ki he me‘akai.

‘Ikai ngata ai, kuo tau fakamamafa‘i ‘a e fiema‘u ‘o e akó ke fakafepaki‘i ‘a e masivá, ‘i he ngaahi feitu‘u ki ‘utá. Na’e fakanaunau‘i ha ngaahi ‘apiako ‘e ni‘ihi ‘i he ngaahi feitu‘u ko ‘ení ‘aki ha ngaahi naunau ako, ngaahi tohi, valaako, ngaahi falekaukau mo ha ngaahi me‘a lahi ange. Hangē ko ‘ení, na’e ‘aonga ki he fānau ako ‘i he Ako Mā‘olunga Sukí (Chuuk High School) ‘i he Siteiti Fakatahataha ‘o Maikolonisiá ha ngaahi komipiuta to‘oto‘o, misini tuitui, mo ha ngaahi naunau sipoti ke faitokonia ‘enau akó. Na’e ma‘u ‘e he fānau ako Lotoloto ‘o Tulope ‘i Kemipoutiá ha fale ako fo‘ou.

Ko e ngāue ki he vai ma‘á ko ha toe ngāue mahu‘inga fakatangata ia ki he feitu‘ú ni. ‘I Pakisitani, na’e ma‘u ai ‘e ha kakai ‘e toko 50,000 ‘i ha tukui kolo ‘e 15 ha me‘a

---

“Ko e ‘elito ia ‘o e misiona ‘o ‘etau fengāue‘aki [mo e Siasí]: ke ‘aonga mo a‘u lahi ange ki he fānau he funga māmaní—tautautefito ki he fānau ‘oku nau ‘i he ngaahi feitu‘u tu‘u uesiangofua mo faingata‘a tahá.”

—RACHEL STEINBERG Talēkita Pule ‘o e UNICEF USA ki he Global Cause Partnerships¹⁴

---

sivi vai, hili ha tāfea ne lekooti ‘ene lahi. ‘I he vahefonua Kaneualé ‘i Pākisitani, na‘e langa ai ha fale kaukau ‘e 147, ma‘a ha ngaahi ako fakapule‘anga ‘e 45 pea mo ha ngaahi fale langa fo‘ou ki hono tokangaekina ‘o e tu‘unga ma‘á.

Na‘e tuku atu fakataha ‘a e ngaahi foaki mo ha ako, ke fakapapau ‘i ‘e ma‘u ‘e he kakai ‘a e poto ke tauhi ‘enau me‘angāué mo honau falé ‘i he ngaahi ta‘u ‘e hoko maí.

KO HONO FAKALELEI‘I ‘O E MO‘UÍ MA‘A KINAUTOLU ‘OKU FAINGATA‘A‘IA FAKAESINÓ

‘Oku nofo ‘a Tātani, ko ha tamai ta‘u 42 ‘a ha fānau e toko ua, ‘i ha ki‘i kolo ‘i ‘Initonēsia. ‘I he ta‘u ‘e taha kuo hili, na‘e tu‘ia ai hano mahaki ‘o uesia ‘a e fetāfeaki hono totó pea pau ke tu‘usi hono va‘é. Na‘e ‘ai ‘e he tu‘usi e va‘e ‘o Tātani ke ‘ikai toe lava ‘o ngāue—kae ‘oua pē kuó ne toki ma‘u ha tokoni. Na‘e ngāue ‘a e Siasi ‘o Sīsū Kalaisi ‘o e Kau Mā‘oni‘oni ‘i he Ngaahi ‘Aho Kimui Ní mo e Kautaha

Yayasan Peduli Tuna Dksa ke ma‘u ha ngaahi va‘e loi ‘e 500 ‘i Siava, Sumātulā, pea mo Kalimantan ‘i he 2022.

Ko e taha ‘o e kakai na‘e ma‘u va‘e loi ko Tātani. Na‘e nofo ‘amanaki ‘a Tātani, ‘i hono va‘e fo‘ou, ke foki ki he‘ene ngāue fakatufungá.

'Olungá: Ko ha kulupu kau faifekau tokoni 'oku nau vali e naunau fale 'o e senitā hūfanga'anga 'o e kau hopoaté 'i Kalitá, 'i Feletilikitofu, Siamane.

'Iulope

- Koloa 'oku foaki ki he kau hopoaté 'i ha kolo lalahi 'e 50
- Ngāue 'e 42 ke fakapapau'i 'oku 'i ai ha me'akai
- Fengāue'aki mo ha ngaahi kautaha 'e 294

'I HE 2022, na'e uesia 'e he fetau'aki e mo'ui faka'aho 'a ha tokolahi 'i 'Iulope kotoa. Na'e tokoni e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní 'aki hano fakapa'anga mo ha ngaahi koloa, pea nga'uta 'a e kāingalotu 'o e Siasi 'i 'Iulopé ke foaki honau taimí mo 'enau koloá.

'I he 2022, na'e faka'aonga 'i ai 'e he Siasí ha pa'anga 'o a'u ki he \$16.8 milioná ko e tokoni ki he palopalema 'i 'Iukuleini mo Lūsia.

Na'e tufaki 'e he kau taki 'o e Siasí mo e kau faifekau tokoni 'ofa fakaetangatá ha ngaahi naunau tokoni hūfanga 'i ha me'a fakatu'upakē, 'o fengāue'aki mo ha ngaahi kautaha mahu'inga hangē ko e Jusuit Refugee Service, Project Hope mo ha ni'ihi kehe, ko ha ngaahi sipi kafu, maama ulo mei he la'aá, kaati telefoni, taipa, vala, mo ha ngaahi naunau tokoni kehe, 'i 'Iulope.

'Ikai ngata aí, na'e fakaava 'e he kau taki fakalotofonua 'a e ngaahi falelotu 'i 'Iukuleiní, 'o 'i ai ha ngaahi feitu'u 'e lava ke ma'u ai 'e ha ni'ihi fakafo'ituitui ha nofo'anga, me'akai, mo ha falekawkau. Na'e lava kinautolu ne hola mei he feke'ike'í 'o ma'u ha founga fetuku, 'o ne 'ave kinautolu ki ha ngaahi senitā talitali'anga lelei 'i Pōlani, Hungali, Solovākia, Lumēnia, mo ha ngaahi feitu'u kehe. 'I he ngaahi senitā talitali'anga ko 'ení, na'e tokoni ai 'a e kau ngāue fakafaifekau mo e kāingalotú ke fehokotaki 'a e kau hopoaté mo e ngaahi kautaha tokoni fakalotofonua mo kumi ha ngaahi fale nofo'anga (meimei lahi ki he kāingalotu 'o e Siasí he koló).

Na'e ngāue 'a e Siasí mo ha ngaahi kautaha kehe ke 'ave mo kumi ha 'api ki he kakai hopoaté. Na'e ngāue

e ngaahi kautaha 'oku 'ikai fakapule'angá, hangē ko e Save Children, fakataha mo e ngaahi kautaha fakalotofonua 'o Lumēniá, pea mo e kau faifekau ke hiki pea mo 'i ai ha fale ki ha kau 'Iukuleini 'e lauiafe, kau ai ha tokolahi ko ha fānau li'ekina. Ko e fengāue'aki ko ia mo e kautaha tokoni Falanisē ko e Terre des Hommes ne iku ma'u ai ha fanga ki'i tohi kupu'i lea 'e 4,800 ma'á e fānau mo e ngaahi mātu'a hopoate 'i 'Italí ke tokoni 'i he'enu kau atu ki honau ngaahi kolo fo'ou.

'I hono fakafekau'aki mo e ngaahi me'alele fefononga'aki 'a e pule'anga 'Iukuleiní, na'e foaki mai ai ha toni me'akai 'e 900, mo ha ngaahi koloa kehe na'e fiema'u ke tokoni ki he ngaahi kolo na'e lahi taha 'enau fiema'u 'i he fiekaia. Na'e 'ikai ngata pē 'i he fakapa'anga ki he Polokalama Me'akai ki he Māmaní ke 'i ai ha me'akai ki ha māhina 'e fā ke tuhani ki ha kakai 'e 11,000, 'i loto pea mo tu'a 'i 'Iukuleiní.

Ka 'i he ngaahi ngāue ne tokangaekina ai e mo'uí, na'e ma'u 'e he 'ū falemahakí mo e kau ngāue fakafaito'o 'i

“Oku ma'u 'e Sisū ha loto manava'ofa ki he fānaú. 'Okú ne tutulu He'ene 'afio ki si'enau fiekaia. Pea 'okú Ne fiefia 'i he kih'i ngāue si'isi'i taha ke tokoni'i kinautolú. Fakamālō lahi atu ki he Polokalama Me'akai ki he Māmaní pea mo kinautolu kotoa 'oku tokoni 'i ha fa'ahinga founga pē ki he ngāue ni.

— PALESITENI KAMILA N. SIONISONI
Palesiteni 'o e Kau Palesitenisī Lahi 'o e Fine'ofá¹⁶

‘Iukuleiní ha ngaahi naunau ‘uluaki tokoni fakafaito‘o (first aid), mo e faito‘o, mo ha ngaahi me‘a mo e me‘angāue fakafaito‘o kehe ‘e lauiafe. Na‘e lava ‘a e ngāue ni pea fakamālō ki he fengāue‘aki mo e ngaahi kautaha hangē ko e Kolosi Kulá, International Medical Corps, mo ha ni‘ihi kehe. Na‘e ngāue ‘a e kau tokoni ‘ofa fakaetangata mei he Siasí mo e kautaha ‘o e kau Neonatologists ‘o ‘Iukuleiní ke ‘oange ha faito‘o malu‘i (antibiotics) ki he fānau valevale ne fokoutua ‘i he mahaki ki he ma‘ama‘á hili honau fanau‘i ‘i he ngaahi lalo fale ‘o e falemahakí he lolotonga ‘o e taú.

Na‘a tau toe ngāue foki ke fakalelei‘i e faingamālie ki he akó ‘i he tonga hahake ‘o ‘Iulopé. Na‘e ma‘u ‘e ha ‘apiako tuku‘uta ‘i Monitnikulō (na‘e ‘ikai ma‘u ai ‘e he fānau ha ‘initaneti ‘i ‘api), ha mīsini faka‘ata lahi, screen, mo ha mīsini paaki ki ha loki komipiuta fo‘ou. Pea ‘i Posinia mo Hesekoviná, na‘e ma‘u ai ‘e he fānau ako na‘e faingata‘a‘ia fakaesinó ha polokalama neurotherapy mo ha ngaahi kongokonga me‘angāue mahu‘inga kehe.

KO E TOKONI‘I ‘O E NGAHI FĀMILÍ ‘I HE FAINGATA‘Á

‘Oku ngāue ‘a e Siasí ‘o Sīsū Kalaisi ‘o e Kau Mā‘oni‘oni ‘i he Ngaahi ‘Aho Kimui Ní mo ha ngaahi kautaha kehekehe ke faitokonia kinautolu ‘oku kolosi ‘i he kau‘āfonua ‘o ‘Iukuleiní ‘i he 2022. Na‘e ma‘u ‘e he ni‘ihi fakafo‘ituitui ko ‘ení ha me‘akai, vai, ‘ū mohenga (sleeping bags), mīsini ‘uhila, tēniti, naunau haisini, mo ha vala ki he fa‘ahita‘u momokó.

Na‘e toe tokoni foki ‘a e Siasí ki ha ngaahi ngāue tokoni ki he fānau hopoaté, kau ai e polokalama ‘okú ne tokoni‘i e ‘a‘ahi ki he ngaahi feitu‘u fakahisitōliá mo e ngaahi pa‘ake fakafiefiá. Na‘e ‘oange foki ki he fānau ha fanga ki‘i puha ki he akó, na‘e ‘i ai ha teunga ako, ngaahi tohi ako, mo ha ngaahi naunau kehe.

‘Amelika Tokelau

- Ngaahi ngāue ‘e 880 ke tokoni‘i e kakai ne nau foua e nofo hopoaté
- Pāuni me‘akai ‘e 57,299,342 mo ha ngaahi koloa kehe na‘e foaki
- Polokalama tokoni ‘e 21 ki he mo‘ui lele‘i he 2022

NEONGO ‘OKU HA‘U FAKATAHA E NOFO ‘I ‘AMELIKA TOKELAU mo ha faingamālie ke ma‘u ‘a e ‘ū ma‘u‘anga tokoni ke paotoloaki ‘a e mo‘uí, ka ko ha tokolahi ‘i he feitu‘ú ‘oku kei faafeinga ke feau ‘a e ngaahi tefito‘i fiema‘ú. ‘I he 2022, na‘e teke ai ‘e he mamafa ‘o e koloa, fetō‘aki faka‘ekonōmika, mo e mamafa ‘o e ngaahi ‘apí, ha tokolahi ke toe fu‘u masivesiva ange. Kuo fakaiku ‘eni ke toe fu‘u tokolahi fau ange e ni‘ihi fakafo‘ituitui mo e ngaahi fāmili kuo a‘u ‘o nofo hopoaté. Kuo toe fakautuutu ange foki mo e tokolahi ‘o e fakafo‘ituitui nofo hopoate ‘oku kumi hūfanga ‘i ‘Amelika Tokelau tupu mei he ngaahi fepaki fakakautau mo e ngaahi me‘a fakatu‘upakē he funga ‘o māmaní.

Na‘e tokonia e ngaahi ngāue ‘a e Kautaha Tokoni Katolika Fakakoló, Siasi Katolika Kalisí, mo ha ngaahi kautaha kehe, ‘e he foaki pa‘anga mo ha ngaahi koloa kehe ‘a e Siasí, na‘e pa‘anga ‘e \$5 miliona, ke ‘i ai si‘a nofo‘anga malu fakataimi ki he kakai hopoate ‘i ‘Amelika Tokelaú. ‘Oku toe fakalele foki ‘e he kāingalotu ‘o e Siasí ha ngaahi senitā talitali lelei ‘i ha ngaahi kolo lalahi ‘i ‘Amelika Tokelau, kau ai ‘a Lasi Vekasi mo Mesa ‘i he ‘Iunaiteti Siteití, mo Kilikali ‘i Kānata. ‘Oku ma‘u ‘i he ngaahi senitā talitali‘angá ‘e he kau toki tū‘uta maí, ha tokoni ‘i he ako ‘o e lea faka-Pilitāniá, kumi ngāue, fetu‘utaki mo e tokoni fakalaó, mo ha ngaahi me‘a lahi ange.

‘I he fakautuutu e ta‘epau ‘o e me‘atokoní ‘i ‘Amelika Tokelaú, kuo hoko ai e feau ‘o e ngaahi tefito‘i fiema‘u vivili ‘a e kakaí ko ha me‘a mahu‘inga ke fakamu‘omu‘a. ‘I he 2022, na‘e ‘oatu ai ha ngaahi koloa pāuni ‘e lauiafe ki he ngaahi tauhi‘anga me‘akai ‘i he ‘Iunaiteti Siteití mo Kānata ‘i he uike takitaha. Ko e ngaahi feitu‘u na‘e ‘ikai ke lava ‘o

‘ave ki ai ‘a e me‘akai, na‘e fakafekau‘aki mo fakapa‘anga ‘e he kau faifekau tokoni ‘ofa fakaetangata ‘a e Siasí ha tānaki me‘akai ke tokoni‘i kinautolu ‘oku faingata‘a‘iá.

Ke tokoni‘i e tupu tokolahi ‘a e kakai fakafo‘ituitui mo e ngaahi fāmili ‘oku tofanga ‘i he nofo hopoaté, na‘e tokoni‘i ai ‘e he Nevada Homeless Alliance ‘a kinautolu faingata‘iá ke hiki ki ha ngaahi ‘api malu, mālohi, ‘aki ha ngaahi koloa lahi na‘e foaki ‘e he Siasí. Na‘a tau toe foaki foki ki he Ella J. Baker House ‘i Positoni, Masasūsetí, ‘a ia ko ha senitā ki he to‘u tupú ‘oku tokoni ki ha kakai kei talavou tokolahi ‘oku nau tofanga ‘i he nofo hopoaté. ‘I Kānatá, ne tau ngāue ai mo ha ngaahi kautaha hangē ko e Red Cedar Shelter mo e H.O.P.E. Society of LaSalle ke foaki ha ngaahi nofo‘anga mo ha fale ki he kakai tu‘u uesiangofuá.

‘Oku ‘i ai ha tukui kolo ‘e ni‘ihi ‘i he ‘Iunaiteti Siteití ‘oku te‘eki pē ke nau ma‘u ha vai ma‘a, ‘uhila, mo e ngaahi tefito‘i fiema‘u kehé. ‘I he ‘etau ngāue mo e ngaahi kautaha hangē ko e DigDeep, ne tau lava ai ‘o foaki ha vai ma‘a ki he tukui kolo na‘e te‘eki aí, hangē ko e Navajo

“Kuo laka hake ‘i ha ta‘u ‘e 100, ‘a e ‘i ai ha fetu‘utaki ‘i he Siasí ‘o Sīsū Kalaisi ‘o e Kau Mā‘oni‘oni ‘i he Ngaahi ‘Aho Kimui Ní mo e Tānaki‘anga Me‘akai ‘i Iutaá (Food Bank). ‘Okú na fakatou ngāue fekoekoe‘i ke tokoni‘i kinautolu ‘oku faingata‘a‘iá pea tautautefito kiate kinautolu ‘oku fehanganagai mo e me‘akai ‘oku ‘ikai malú.

—GINETTE BOTT

Palesiteni mo e CEO ‘o e Utah Food Bank¹⁶

Nation. Na'e ngāue 'a e kau taki fakalotofonua mo e ngaahi kolo ko 'eni ke fakahoko kinautolu ki he'enua 'uhila fakafeitu'u mo 'enua suā (sewer). Na'e tāpuekina ha mo'ui 'e laungeau 'i he ngāue ni.

Kuo hoko 'a e malava ke ma'u lahi ange 'o e lelei ko ha me'a ke tokanga ki ai 'a e Siasí 'i he feitu'u. 'I he ngaahi ngāue na'e fakatokanga'i, na'e 'i ai ha kakai faingata'a'ia fakaesino 'e toko 1,670 na'a nau ma'u ha ngaahi salioete teketeke 'i Mekisikou. 'I Kānatá, na'e tokoni ai 'a e Kautaha Weeneebayko mo ha ngaahi kautaha kehe ke ma'u 'e he tukui kolo tupu'a ha tokoni fakafaito'o ki he mo'ui. 'I he 'Iunaiteti Siteiti, na'e fengāue'aki ai 'a e kau taki fakalotofonua mo e kau faifekau tokoni 'ofa fakaetangata pea mo e National Association for the Advancement of Colored People (NAACP) ke liliu ha fale 'i Memifisi, Tenesi, ko ha fale tauhi ki he ngaahi fa'éé mo e pēpē toki fā'ele'i. 'E lava 'i he fale fo'ou ko 'eni, ke ma'u ai 'e si'i ngaahi fa'éé ha me'atokoni kei mafana, ma'u ha

fakahinohino ki he founga tokanga 'i 'o 'enua fānaú, pea nau toki 'atā 'oku nau ongo'i ivi lahi mo faipoupoua.

Na'e tokoni 'a e Siasí, 'i ha'ane fengāue'aki mo e ngaahi kautaha kehe hangē ko e Kolosi Kula 'a Kānatá, ki ha ngaahi fakatamaki fakanatula lahi pea mo ha ngaahi me'a fakatu'upakē kehe 'i he 'Iunaiteti Siteiti, Kānata, mo Mekisikou 'i he 2022, kau ai e Afā 'Ieni 'i Folōlita pea mo e tāfea fakalilifu 'i Sonola, Kenitaki, mo 'Alasikaá. 'I he 'osi e ngaahi fakatamaki ko 'eni, na'e tufa 'e he kau ngāue tokoni 'o e Siasí ha ngaahi me'atokoni ne foaki mai, ngaahi naunau fufulu, fala mohenga, mo e ngaahi vala 'e lauiafe kiate kinautolu na'e uesiá. Na'e tufa foki mo ha vai inu ma'a mo ha ngaahi me'a mahu'inga kehe, ke faitokonia ha ngaahi kolo 'e ni'ihī 'i he taimi na'e 'ikai toe lele ai 'enua vai fakakoló.

KO HONO TOKONI'I 'O E FĀNAU HIKIFONUÁ KE TUPULAKÍ

Ko Soakuini ko e taha ia 'o e fānau 'e lauiafe kuo nau hola mei he feke'ike'i mo e faingata'a 'i honau ngaahi fonua tupu'angá. 'I Mekisikou, 'oku kei hokohoko atu pē e faka'au ke tokolahi ange 'a e ni'ihī fakafo'ituitui 'oku hiki fonuá, 'o fakaiku ai ki ha fu'u tokolahi kae si'i 'a e ngaahi ma'u'anga tokoni ki he fānau hangē ko Soakuini.

Ke tokoni'i 'a e palopalemá ni, ne foaki 'e he Siasí 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi

'Aho Kimui Ní ha me'akai, ngaahi naunau fufulu fakama'a, mo ha ngaahi naunau haisini ke Fakahaofi e Fānaú.

Mālō mo e foaki ko 'eni, na'e lava ai 'e ha kakai lalahi 'e toko 900 tupu mo ha fānau 'e toko tahaafe tupu—kau ai 'a Soakuini—'o ma'u ha me'akai, vai, mo ha tokoni ki he ma'a na'a nau fiema'ú.

‘Olungá: Ko hono tãnaki ‘e ha kau ‘õfisa ha ngaahi foaki ki he Falemahaki Lahi ‘o Barrio Obrero ‘i ‘Asasinisoni, Palakuaí.

‘Amelika Tonga, ‘Amelika Lotoloto, mo e ‘Otu Kalipiané

- Ngaahi sivi mata ‘e 10,733 ne fakahoko
- Tokoni fakatu‘upakē ne fai ki ha fonua ‘e 22
- Tokoni fakame‘akai ne fai ki ha fāmili ‘e 151,389

NEONGO KO E NGAHI FIEMA‘U ‘A E KAKAI ‘o ‘Amelika Tonga, ‘Amelika Lotoloto, mo e ‘Otu Kalipiané ‘oku kehekehe, ka kuo uesia ‘e he fetō‘aki faka‘ekonōmika kimu‘i ni he feitu‘ú ha ngaahi fonua lahi. ‘I he tukui kolo ki ‘utá, ‘oku mā‘olunga ai ‘a e ta‘ema‘u ngāué. ‘I he kamata pē ‘a e mahaki faka‘auha KŌVITI-19, na‘e lahi e ngaahi fale tokangaekina ‘o e mo‘uí ne nau fiema‘u ha ngaahi me‘angāue mo ha naunau. Pea ‘i ha ngaahi feitu‘u ‘e ni‘ihi, na‘e fakatupu ‘e he ngaahi fakatamaki fakanatulá ha maumau mo ta‘aki fu‘u ha lauiafe ‘o honau ngaahi ‘apí. ‘I he 2022, ne tau tokanga taha ai ke tokoni‘i ha ngaahi kolo lahi ‘i ‘Amelika Tonga ke hiki hake ‘enau fa‘unga tokanga‘i ‘o e mo‘uí. ‘I he ngaahi foaki ki he ngaahi falemahaki fakafeitu‘ú, kuo ma‘u ‘e he fakafo‘ituitui ha ngaahi me‘asivi ‘ea (humidifiers), me‘a mānava ‘osikena, me‘angāue malu‘i fakatautaha, naunau fā‘ele, mo ha ngaahi fiema‘u fakafaito‘o kehe.

Ko ha me‘a ‘e taha, na‘e ‘i ai ha foaki mahu‘inga ‘a e Siasí na‘á ne tokoni‘i e Falemahaki Lahi Barrio Obrero ‘o Barrio Obrero ‘i ‘Asanisoni, Palakuaí, ‘o langa ha fale fa‘u ‘osikena, fakalelei‘i ‘ene malava ke tokanga‘i ‘a e kau mahaki na‘e puke he KŌVITI-19 mo e ngaahi fokoutua kehe he mānavá. ‘E tokoni ‘a e fale ko ‘ení ki he ngaahi fale talatala mo e tokangaekina ‘o e mo‘uí ‘i he ngaahi feitu‘u ki ‘utá ke feau ‘enau fiema‘u ‘osikená, pea ‘oku ‘ai ‘e hono palani fakaonopōni ke faingofua ange hono fakalele mo tokanga‘i.

‘I he ngaahi foaki ‘a e Siasí, na‘e ma‘u ai ‘e ha ni‘ihi fakafo‘ituitui ‘e laungeau ne faingata‘a‘ia fakaesino ha ngaahi saliate teketete, pea ‘e ma‘u mo ha ni‘ihi

fakafo‘ituitui ‘e laungeau ‘oku si‘i ‘enau pa‘angá ha tokoni ‘i he Kiliniki ki he Matá ‘i Honitulá. Na‘e fakamālō ‘a e pule kolo ‘o Sutiapá, ‘a ‘Osiká ‘Aiala, ki he Siasí ‘i he‘ene fengāue‘aki mo honau koló peá ne toe pehē, “‘Oku ou ma‘u ‘a e faingamālie ke tali e tokoni ko ‘ení, ‘a ia te ne fakahoko ha lelei lahi ki hotau vāhenga ‘o Sutiapá.”¹⁷

‘I he 2022, na‘e foaki ai ‘e he Siasí ha fanga ki‘i puha ko ha me‘akai na‘e foaki mai ki si‘i ngaahi fāmili fiekaia ‘i he ngaahi feitu‘u tuku‘uta ‘o Kolomupia‘i mo ha ngaahi fonua kehe. ‘I ‘Āsenitina mo Sileí, ‘e lava ke ma‘u ‘e kinautolu ‘oku faingata‘a‘ia ha me‘akai mo ha ngaahi fiema‘u kehe ‘i he fale tuku‘anga koloa ‘e hiva ‘o e pisopé ‘oku lolotonga ngāué. Na‘e toe kau foki ‘a e Siasí ‘i ha ngāue ‘e fitu ki he vai ma‘a mo e ngaahi ngāue ki he tu‘unga ma‘a ‘i ‘Amelika Tonga, ‘Amelika Lotoloto, pea mo e ‘Otu Kalipiané—kau ai ha ngāue ‘i

he Lepupelika Tominikení, ‘a ia na‘e lava ai ‘o ma‘u ha vaima‘a ‘e ha kakai ‘e toko 11,000 ‘i he ki‘i kolo ko Silinó.

Na‘e fakahoko ‘e he Siasí ha ngaahi ngāue lahi ke fakalelei‘i ‘a e ako ma‘a e to‘u tupú ‘i he 2022, kau ai ha fakataha ki hono ako‘i ‘o e kakai tuli ‘i he Lepupelika Tominikení.

Na‘e ma‘u foki ‘e he fānau ako ‘i Samaiká ha tokoni, ‘o lava ai ke nau fakalelei‘i ha holisi ‘ā takai he ngata‘anga ‘o ha ‘apiako. Na‘e ma‘u heni ‘e he kau akó ha ‘atamai nonga lahi ange ‘i he‘enau akó, he na‘e hoko ‘a e ‘aá ko ha malu‘i mei he kaungā‘api fakatu‘utāmaki takai he ‘apiakó.

‘I he feinga ‘a e Siasí ke tokoni‘i ‘a e fakafo‘ituituí mo e ngaahi fāmilí ke fakatupulaki ‘enau mo‘ui fakafalala pē kiate kinautolú, na‘e foaki ‘e he Siasí ki ha ngaahi fāmilí ‘e ni‘ihi ha ngaahi me‘angāue mahu‘inga ke kamata fokotu‘u ‘aki ‘enau pisinisi. ‘Ikai ngata ai, ko e ngaahi fale ‘o e kakai fefiné mo e fānau na‘e ‘ave ki ai ha ngaahi komipiuta, naunau ki he peitó (hangē ko ha ‘ōvani pisa, tēpile ma‘u me‘atokoni, pēsoni fufulu me‘a, mo ha ‘ū funga laupapa) pea mo ha ngaahi me‘angāue kehe ke tokoni ke nau ako ha pōto‘i ngāue, fokotu‘u ha founga ma‘u‘anga mo‘ui, pea mo tau‘atāina.

Faka‘osí, na‘e fai ‘e he Siasí ha tokoni fakavavevave ki he ngaahi kolo ‘i he vahefonua kotoa. Hili e Afā ko Fioná, na‘e foaki ki ha ngaahi fāmilí ‘e 65,000 ‘i Kuatalupe, Pueto

Liko, mo e Lepupelika Tominikení ha pa‘anga ke ngaohi ‘aki honau ngaahi ‘apí mo e koló. Na‘e ngāue fakataha foki ‘a e Siasí mo e ‘Ōfisi ‘o e First Lady of Peru ke foaki ki he kakai ‘o Saieni, ‘i Peluú ha toni me‘akai ‘e hiva mo ha vai, hili hano fakatupu ‘e he ‘uha lōvai ha tāfea lahi fau mo e holo ‘a e kekelelé ‘i he koló.

‘I he taimi na‘e fakatupu ai ‘e he tāfeá ke hola ha kakai ‘e toko 140 mei honau ‘apí ‘i he kolo ko Paneso ‘i Kuatemalá, na‘e ma‘u ‘e he fāmilí uesia ko ia ‘e 46—‘a ia na‘e kau ai ‘a e fānau, to‘u tupú, mo e kau toulekeleká—‘a e vala na‘e fu‘u fiema‘ú. Pea ‘i he foaki ‘a e Siasí ki he Polokalama Me‘akai ‘a e Māmaní ‘i he 2022, ne tau lava ai ‘o fakapa‘anga ha ngaahi ngāue ‘e ni‘ihi na‘e fakataumu‘a ke ne fakalelei‘i e tu‘unga fakatolonga lōloa ‘i he Kalipiané, kau ai e ngāue fakalelei‘i e ma‘u‘angá mo ha ngaahi ngāue fakaangaanga—hangē ko e feinga ke fakalelei‘i e founga fakafuofua ‘a Haiti ki he tūkunga ‘o e ‘eá, ke lava ‘a e kakai ‘o mateuteu lelei ange ki he ‘uha lalahí mo e afaá.

Tā 'i 'olungá: 'Oku fepoupouaki 'a e kakai 'i he 'Otu Kalipiané 'i he hili e ha'aha'a e 'o e Matangi ko Fioná.

KO HONO LILIU 'O E MO'UI KE LELEÍ

Na'e fā'ele'i 'a Feleti 'oku 'ikai tonu e fa'u hono kaungaó, 'o faingata'a ai ke fakahuhu. Na'e ngāue lahi 'ene ongomātu'á ke mo'ui lelei 'o fafanga hu'akau, neongo na'e hoko ia ko ha kavenga fakapa'anga lahi ki honau fāmilí.

Tu'unga 'i hono fakapa'anga 'e he Siasi 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní, na'e lava ke fakahoko 'e he Operation Smile ha polokalama 'i he fonua tupu'anga 'o Feleti ko Palāsílá hano kumi, faito'o, mo fakahoko ha 'ū tafa ki ha ni'ihi hangē ko Feletí na'e faingata'a ke nau ma'u e faito'o na'a nau fiema'ú.

Fakamālō ki he 'ū ngāue ko 'ení, kuo lava ai 'a Feleti mo ha laungeau kehe hangē ko iá 'o ma'u e tafa na'e fiema'ú, 'o tokoni ke nau tutupu mo hoko ko ha fānau mo ha kakai lalahi mo'ui lelei.

Ko Hono Tanumaki ‘o e Mo‘ui Fakafalala Pē Kiate Kitá

“Oku ‘uhinga ‘a e mateuteu fakatu‘asino mo e mo‘ui fakafalala pē kiate kitá ki he ‘tui te tau lava ‘o ma‘u ‘a e ngaahi fiema‘u fakalaumālie mo fakatu‘asino kotoa pē ‘o e mo‘uí ‘oku tau fiema‘u ma‘atautolu mo hotau fāmilí, ‘o fakafou ‘i he ‘alo‘ofa, pe mālohi fakaivia ‘o Sisū Kalaisí mo ‘etau ngaahi ngāué.’”

—PĪSOPE W. CHRISTOPHER WADDELL, TOKONI ‘ULUAKI ‘I HE KAU PĪSOPELIKI PULÉ¹⁸

Fatongia Tauhi Faka-ātakeāi

- Holoki 'aki e kālani 'e 38 miliona hono faka'aonga'i fakata'u 'o e va'i 'i he hetikuota 'o e Siasí, talu mei he 2018
- Falelotu 'e 500+ 'oku lolotonga tu'u ai e naunau faka'aonga'i 'o e la'aá he funga 'o e māmaní
- Toni koloa 'e 73 miliona 'o e ngaahi koloa toe ngāue 'akí na'e ngaohi 'e he Kautaha Teseletí 'i he 2022

LOLOTONGA HA KONIFELENISI 'O E 2022 'i he ngaahi taumu'a fakalalaka tu'uloa 'a e Ngaahi Pule'anga Fakatahatahá, na'e pehé ai 'e Písope L. Toti Pātese, "Kapau te tau hoko ko ha kau tauhi lelei ['o e māmaní], 'oku lahi e ngaahi ma'u'anga tokoni ki he ngaahi fiema'u 'a hotau kāinga 'i he funga 'o māmaní."¹⁹

'Oku tui 'a e kāingalotu 'o e Siasí 'oku fekau'aki ofi hono tokanga 'i 'o e māmaní mo hono tokanga 'i 'o kinautolu 'oku faingata'a'ia. 'Oku filifili fakalelei 'a e ngaahi ngāue tokoni 'ofa fakaetangata 'a e Siasí ke fakapapau 'i 'oku ngāue 'aki e ngaahi founa fakatongá 'o faka'aonga 'i e ngaahi koloa fakalotofonua 'i he taimi 'e lava a'i. 'Oku kau 'a e kāingalotu 'o e Siasí 'i ha ngaahi ngāue 'e laungeau ki he 'ātakeāi, 'i he ta'u takitaha, 'o tō ha ngaahi fu'u 'akau mo fokotu'utu'u e fakama'a 'i honau tukui kolo fakalotofonua. 'Oku tau tui 'oku tokoni e ngaahi ngāue ni ke tauhi 'a e māmaní, tokonaki ma'a e ngaahi to'u tangata 'o e kaha'ú, mo 'ai ke faingofua ange hono ma'u 'e he kau faingata'a'ia 'a e ngaahi ma'u'anga tokoni 'o e māmaní.

Na'e pehé 'e Písope Seulolo Kōsei 'i he konifelenisi lahi 'o 'Okatopa 2022, "I he'etau hoko ko e fānau 'a e 'Otuá, 'oku tau ma'u 'a e fatongia ko e kau tauhi, tokanga'i, mo e kau malu 'i 'o 'Ene ngaahi fakatupu fakalangí. Na'e lolofola 'a e 'Eikí kuó Ne 'ai e 'tangata kotoa pē ke ne fakamatala ki he'ene hoko ko e tauhi ki he ngaahi tāpuaki fakamāmaní, 'a ia kuó u ngaohi mo teuteu ma'a hoku kakaí."²⁰

Kuo ngāue 'a e Siasí lolotonga e ngaahi ta'ú ke fakasi'isi'i e uesia 'a e 'ātakeāi hono naunaú mo hono fa'ungá. Kuo kau 'i he ngāue ni 'a hono fakalelei'i ha ngaahi fa'unga lolotonga ke hoko ko ha ngaahi founa fenāpasi mo e 'ātakeāi, holoki

e lalahi 'o e ngaahi 'apí mo faka'aonga'i ha ngaahi founa langa 'oku tu'uloá. 'Oku tau feinga ke faka'aonga'i e founa fakalotofonua hono tauhi 'o e 'ātakeāi mo e ngaahi naunau langá ke holoki e totongi 'o e fefononga'aki, tokoni'i e tu'unga faka'ekonōmika fakalotofonua, mo holoki e kohu 'o e misiní. Kuo tau holoki foki e kohu 'o e misiní 'aki ha ngaahi tu'unga mā'olunga ange 'o e lelei 'a e loló 'i he'etau ngaahi me'alelé fakakātoa.

'Oku toe poupou'i foki 'e he Siasí 'a e tu'unga tauhi 'o e 'ātakeāi 'o fakafou 'i ha ngaahi founa tokanga'i 'o e kelekelé 'i he ngaahi fāmá, ngoue fua'i'akau, mo e ngaahi faama monumanú. 'Oku kau 'i he ngaahi founa ko 'ení hono faka'aonga'i 'o e 'akau ke 'ufi'ufi e kelekelé, fulifulihi 'o e ngoué, 'ikai palau e kelekelé, pule'i 'o e fakakaikai e fanga manú, mo e ngaahi founa ke puke 'a e kasá 'i he fale lulu'anga 'akau. 'Oku tokoni e ngaahi fakahinohino ki hono tokanga'i 'o e kelekelé ke fakalahi 'a e kāponí mo faka'aonga'i e ngaahi naunau lolotongá ki he lahi taha 'e lava.

'I he tūkunga hono holoki 'o e vevé, 'oku tau taumu'a ke holoki hono faka'aonga'i tu'o taha pē 'o e pelesitiki kae fakalahi 'a e lahi 'o e ngaahi me'a 'oku faka'aonga'i 'i he ngaahi fale 'o e Siasí pea toe vilohi ke faka'aonga'i. 'I he 2022, na'e fulihi ai 'i he ngaahi ngāue'anga 'a e Siasí ke toe faka'aonga'i ha pepa, ukamea, pepa fefeka, mo ha pelesitiki toni 'e 4,000 ('ikai kau ai e toni 'e 73 miliona na'e vilohi 'i he Kautaha Teseletí).

Faka'osí, 'oku tau poupou'i hotau kāingalotú ke nau muimui ki he fale'i 'a Palesiteni Nalesoní ke "tokanga'i 'a e māmaní, hoko ko ha kau tauhi fakapotopoto ki ai, fakatolonga ia ma'a e ngaahi to'u tangata 'i he kaha'ú, pea ke fe'ofa'aki mo fetauhi'aki."²¹ 'Oku kau 'a e kāingalotú 'i he fatongia tauhi 'o e 'ātakeāi 'i ha ngaahi founa kehekehe, kau ai hono fakatolonga, toe faka'aonga'i, holoki 'o e vevé, fili e ngaahi founa fefononga'aki fakatokolahí pe lahi hono faka'aonga'i (hangē ko e lue laló mo e heka pasikalá), tō 'o e me'akai 'i 'apí mo e ngaahi ngoue fakakoló, pea fakapotopoto 'i 'a e va'i, tautautefito 'i he ngaahi feitu'u 'oku uesia 'e he la'ala'aá.

Ngaahi Polokalama Faka-Akó

- Loki ako 'e 342 na'e langa pe fakalelei'i
- Tokoni'i ha fānau ako 'e toko 2 miliona tupu
- Kau ma'u tokoni fakapa'anga 'e 42,227

'OKU TAU TUI ko e akó ko ha me'a ia ke tulifua ki ai 'i he mo'uí kotoa—ko ha me'a 'okú ne 'omi kitautolu ke tau ofi ange ki he 'Otuá mo fakatupulaki hotau ngeiá mo e mo'uí fakafalala pē kiate kitá.

Ngaahi Ngāue ki he Kāingalotu 'o e Siasí

Na'e lava 'i he ngaahi polokalama tokoni fakapa'anga hangē ko e Pa'anga Tokoni Fakapa'anga Tu'uma'u ki he Akó 'o fakahū ha kāingalotu 'o e Siasí 'e toko 5,757 'i ha fonua 'e 52, 'i ha ngaahi polokalama ako ngāue 'e tokoni kiate kinautolu ke ma'u ha'anau ngāue lelei ange pe kamata ha'anau pisinisi 'i ha ta'u 'e ua. Pea 'i he polokalama Sikolasipi Penisoní, na'e ma'u ai 'e ha fānau ako 'e toko 443 'i ha fonua 'e 23 ha tokoni ke lava 'enau ako mā'olungá 'i he mala'e 'o e ngoué.

'Oku fakalele foki 'e he Siasí 'a e BYU–Pathway Worldwide, 'a ia 'oku fengāue'aki lelei mo e 'Univēsiti Pilikihami 'Iongi-'Aitahoó mo e Kolisi 'Enisainí ke fakafaingamālie'i ange hono lava 'o ma'u ha ako totongi ma'ama'a 'i he 'initaneti. 'Ikai ngata ai, 'oku ma'u 'a e polokalama EnglishConnect 'i ha ngaahi fonua mo ha ngaahi feitu'u lahi 'i he funga māmaní. 'Okú ne 'omi ha fakahinohino ta'etotongi 'i he lea faka-Pilitāniá ke tokoni'i e fakafō'ituituí ke fakalalaka 'enau akó mo e ngaahi faingamālie fakangāué.

Ngaahi Tokoni 'Oku Fa'a Fakahoko Ma'u Peé

'Oku fakahoko 'e he Siasí ha ngaahi ngāue tokoni 'ofa fakaetangata 'e laungeau 'i he ta'u takitaha ke tokoni ki hono ako'i 'o kinautolu 'oku faingata'a'ia. Hangē ko 'ení, 'i he vahefonua Nizhny Novogorod 'o Lūsiá, na'e foaki 'e ha fengāue'aki mo e Kolosi Kula fakalotofonua ha 'ū kato āfei mo e naunau ako ki ha fānau ako 'e toko 200 mei he kakai tu'u uesia ngofua fakasōsialé, pea pehē mo ha ngaahi me'a ke tokoni ki he ngaahi fāmilí ke nau teuteu ki he ta'u fakaako fo'ou.

'I Lapanoní, na'e ngāue 'a e Siasí mo Sūsoa ke fokotu'u ha ngaahi kalasi teuteu ki he sivi Brevet—ko ha sivi tu'uma'u kuo pau ke lava ai 'a e kau akó ka nau toki lesisita ki he ngaahi ako'anga 'oku fakalele 'e he pule'angá. Na'e tokoni 'a e ngāué ni ke lava'i ai 'e he fānau ako hopoate Siliá 'a e ngaahi fakatuta ki he hokoatu 'o e akó mo hiki lahi aupito e tu'unga 'o e taha ako saisi peé 'i he sivi.

KO HONO FAKAFAINGAMĀLIE'I 'O E LAVAME'A 'A E TAHA AKÓ

Na'e lēsisita 'a 'Etinā, ko ha tokotaha ako mei Simipāpuē, 'i BYU–Pathway 'i he kongā kimui 'o e 2021. Na'e ngāue mālohi 'i he'ene 'uluaki fa'ahita'u fakaakó pea ma'u ha maaka lelei. Ka na'e 'ikai ke ne fakapapau'i pe te ne totongi fēfē 'ene fa'ahita'u ako hokó.

Me'a mālie, he na'e lava 'a 'Etinā 'o tohi kole ki he sikolasipi Heber J. Grant—ko ha polokalama fo'ou na'e fakahoko 'i he 2022 'oku faka'atā ai 'a e kau ako 'oku fiema'u tokoni ke nau ma'u ha tokoni fakapa'anga ki he'enau ako BYUPathway.

Na'e 'ai 'e he tokoni ko 'ení ke lava 'a 'Etinā 'o hokohoko atu hono fakapotupotutatau 'ene ngāué mo e ngaahi fiema'u ki he fāmilí lolotonga 'ene fakalalaka ki he'ene taumu'a ke hoko ko ha taha tauhitohi ma'u tohi fakamo'oní. 'Oku pehē 'e 'Etinā, "'I he'eku lēsisita 'i BYU–Pathway, kuó u lava ai 'o sio ki ha ngaahi me'a ma'ong'onga lahi na'e 'ikai ha'aku teitei fakakaukau 'e hoko."²²

Ko Hono Ngaohi mo Tufaki 'o e Me'atokoní

- Pāuni me'akai 'e 57.3 miliona na'e foaki
- Ngaohi ha me'akai fe'unga ke fafanga ha meimei kakai 'e toko 14.3 miliona 'i he 'aho

'Oku mo'ui 'aki 'e he **KĀINGALOTU 'O E SIASI** 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e mo'ui fakafalala pē kiate kitā, pea 'oku tau feinga ke tokoní'i e ni'ihī kehé ke nau fai 'a e me'a tatau. Ka ki he tokolahi 'oku nau fefā'uhi mo e fiekaia mo e ngaahi fiema'u fakatu'asino fakavavevave kehé, 'oku faingata'a ke tokanga taha ki he mo'ui fakafalala pē kiate kita taimi lōlōá, 'i he taimi 'oku 'ikai fai ai ha me'a ki he ngaahi fiema'u taimi nounou. 'Oku feinga 'a e Siasí ke tokoní'i 'a e ni'ihī fakafo'ituitui ko 'ení 'i ha ngaahi founa tokoni kehekehe.

Ngaahi Ngāue ki he Kāingalotu 'o e Siasí

Oku fakalele 'e he Siasí ha ngaahi faama 'e 12, ngoue'anga 'e tolu, faama monumanu 'e tolu, mo ha ngoue fua'i'akau 'e fā ko ha founa ia ke ma'u ai ha me'akai ma'akinautolu 'oku faingata'a'ia, pea pehē ki ha ngaahi fale ngāue kehe hangē ko e Deseret Mill mo e fale Pasta. Na'e tufaki 'e he ongo fale ko 'ení ha me'akai pāuni 'e 48.3 miliona ki he kāingalotu 'o e Siasí mo ha ni'ihī faingata'a'ia 'o fakafo'ituitui 'i he ngaahi fale tuku'anga koloa 'o e pīsope 'i he 2022.

'Oku fakalele 'e he Siasí ha fale tuku'anga koloa 'e 124 'o e kau pīsope, pea mo ha ngaahi feitu'u kehe 'e lava ke fakaongoongolele'i ki ai 'e he kau taki fakalotofonuá 'a e kakai fakafo'ituitui 'oku faingata'a'ia ke ma'u ha me'akai mo ha ngaahi me'a ta'e-totongi, meimei tatau mo e ngaahi ngāue fakakolo kehé. 'Oku meimei ke tokanga'i e faletuku'anga koloa kotoa pē 'oku fakalele 'e he Siasí mo e ngaahi senitā tuku'anga me'a ki he 'apí 'e he kau faifekau tokoní. 'Oku 'ota 'e he kau ngāue tokoní 'a e koloá, fokotu'utu'u e ngaahi funga laupapá, fakafonu e ngaahi 'otá, fakama'a 'a e falé, mo tokoní'i e kau pataloní

'i ha founa anga-'ofa mo 'ofa. 'I he ngaahi feitu'u 'oku 'ikai ma'u ai e ngaahi koloa mei he fale tuku'anga koloa 'o e pīsope, 'oku fa'a alea'i 'e he kau taki mo e ngaahi falekoloa fakalotofonuá ke feau e ngaahi fiema'u 'a e kāingalotu 'o e Siasí.

Ngaahi Tokoni 'Oku Fa'a Fakahoko Ma'u Peé'

Oku tokoni hono fakatupulaki 'o e ngaahi taukei mo e ngaahi ma'u'anga tokoni tu'u ma'u 'i he ngaohi 'o e me'akai, ki he fakafo'ituitui mo e koló fakatou'osi ke fakalahi 'enau mo'ui fakafalala pē kiate kinautolú. Ko ha founa ke pouaki ai e ngaahi taukei ko 'ení, na'e ngāue 'a e kau ngāue ta'etotongi 'o e Siasí mo e kau mēmipa 'o e National Association of Colored People (NAACP) ke fokotu'u ha founa fu'ifu'i fakapotopoto 'i he Faama Fakakolo ko Florence Fang 'o Sení Felenisisikou. 'E tokoní'i 'e he ngāue ni ha fāmilí 'e 100 'i ha feitu'u 'ikai faitokonia, pea ko e taha ia 'o e ngaahi polokalama ngoue fakakolo lahi pehē 'oku faipoupoua 'e he Siasí 'i he 2022.

Makehe mei hono tufaki 'e he fale tuku'anga koloa 'o e kau pīsope, na'e foaki mai ha pāuni me'akai 'e 57.3 miliona 'o fakafo'ituitui mai he ngaahi kautaha tokoni 'ofa fakaetangata, kau ai e ngaahi fale ta'o me'a fakalotofonuá. Hangē ko 'ení, na'e foaki 'e he Siasí ha tokoní me'akai meimei pāuni 'e 40,000 ki he polokalama tokoní fakame'akai 'oku fakalele 'e he Senitā Faka-Kalīsitiāne 'i he Kolo Niu 'Ioké. Na'e tokoní 'a e foakí ni ke 'i ai ha me'aki ma'anautolu na'e faingata'a'ia 'i ha feitu'u 'e ua 'a ia na'e tokoní'i ai ha kakai 'e meimei toko 1,250 'i he uike 'o nau ma'u e ngaahi koloa na'e fiema'u hangē ko e me'akai fo'ou mo e kakano'i manú.

'I he taimi na'e vela ai ha koloa meimei pāuni 'e 50,000 'i he ngaohi'anga me'akai Malikopa 'i 'Alesoná, na'e fakataha mai e Kāingalotu 'o e feitu'u ke sio pe ko e hā 'e lava 'o faí. Ne 'ikai fuoloa mei ai, kuo tau mai ha ongo fu'u loli fonu 'i he koloa 'a e Siasí ki he fale ngaohi'anga me'akai. Makehe mei hono foaki 'o e me'akai ki he koló,

na'e palani 'e he Fale Ngaohi'anga Me'akai 'i Malikopá ke toe langa 'a e feitu'ú ke ako'i ai 'a e teuteu'i 'o e me'akai, fakatolonga 'o e me'akai, mo ha ngaahi kalasi mo'ui fakafalala pē kiate kita.

Ko e ngaahi feinga ko 'eni ke ngaohi mo fakatolonga 'a e me'akai na'e lava ai 'a e Siasí ke ne tauhi ha lisi 'o ha ngaahi koloa 'e lava ke faka'aonga'i 'i ha taimi faingata'a. Ko hono olá, na'e mateuteu ai 'a e Siasí ke tokoni 'i ha taimi na'e hoko ai ha ngaahi fakatamaki fakanatula, fepakipaki, mo ha ngaahi me'a fakatu'upakē kehe.

'Oku fengāue'aki 'a e Siasí mo e ngaahi kautaha tokoni fakalotofonua ke kumi pea mo tufa e ngaahi koloa he me'a fakatu'upakeé 'i ha ngaahi founga lelei mo 'aonga taha 'e

lavá. Ko e taimi 'e ni'ihi 'e fiema'u ai ke fakapa'anga hano kumi ha me'akai 'e ma'u fakalotofonua, ka 'i ha taimi 'e ni'ihi, 'e fiema'u ai ke fakafolau mai mo tufa ha me'akai na'e ngaohi 'i 'Amelika Tokelau. Hangē ko 'eni, hili e fa'aki 'a e Afā ko 'Tení 'i ha 'Otu Kalipiané, na'e 'oatu 'e he Siasí ha koniteina laise, piini, pasitā, mo ha ngaahi me'akai kehe, pea toki tufa 'e he 'ū kautaha tokoni fakalotofonua.

'Oku fakataumu'a e Siasí 'i ha ngaahi foaki ko 'eni ke tokoni'i 'a e fakafo'ituituí mo e ngaahi fāmili ke feau 'enau ngaahi fiema'u taimi nounou kae lava 'o tukutaha 'enau ngāue ki hono fokotu'u ha mo'ui fakafalala pē kiate kita 'oku lōloa ki he kaha'ú.

NGAAHI FOAKI ME'AKAI 'I HE KOLO KENISESÍ

'Oku tokoni 'a e Community Services League 'i Tau'atāina, 'i Misulí, ki he tukui koló ke nau a'usia e me'a te nau malavá 'aki hano 'oange ha tokoni fakavavevave ki he kakai faingata'a'ia mo ha ngaahi founga 'e fakaiku ki he malu faka'ekonōmiká. 'I Sānuali 2022, na'e foaki ai 'e he Siasí ha me'akai pāuni 'e 100,000 tupu ki he 'ēlia Kenisesi Sití. Na'e 'alu 'a e fuofua utá ki he Community Services League. Hili ha ngaahi

uike si'i, kuo 'oatu ha me'akai pāuni 'e 80,000 ki he Harvesters Community Food Network mo e Senitā Redemptorist Social Services.

Na'e pehē 'e Kōvana Maikolo Pāsoni 'o Misulí, "Oku tau 'ilo ko e taimi 'oku faingata'a'ia ai e kakai Misulí pe fiema'u ha tokoni fakavavevavé, 'e lava ke falala hotau kakaí ki he kāingalotu 'o e Siasí 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i ha Ngaahi 'Aho Kimui Ní ke nau tokoni."²³

Ngaahi Tokoni ki he Fāmilí

- Houa fale'i 'e 195,491
- Ngaahi ngāue na'e fai 'i ha fonua mo ha ngaahi vahefonua 'e 90
- Kakai na'e kau 'i ha ngaahi kulupu fakaakeake mei he ma'unimaá 'e 346,664

KUO HOKO 'A E MO'UI LELEI FAKAESINO MO

FAKAELOTÓ ko ha me'a mahu'inga ki he fakafo'ituitui, fāmilí, mo e tukui koló. Ko e Tokoni ki he Fāmilí ko ha kautaha ia 'oku fakalele 'e he Siasí pea 'oku tokoni ia ke fakahoko ai hano tokangaekina lelei mo 'oatu ha ngaahi ma'u'anga tokoni kiate kinautolu 'oku 'i ai 'enau fiema'u fakasōsiale mo fakaelotó. 'Oku tau fai ha fale'i ki he kāingalotu fakafo'ituitui 'o e Siasí, ngaahi fāmilí, mātu'a malí, mātu'a tāutahá mo e teuakí, pea mo e kau faifekau 'oku lolotonga ngāue 'i he Siasí. Ko 'enau ngaahi fiema'u 'e lava 'o kamata mei ha palopalema fakataimi 'o a'u ki ha faingata'a'ia faka'atamai 'oku hoko ma'u pē pe palopalema fakaeloto.

Ko e polokalama fakaakeake mei he ma'unimaá ko ha ma'u'anga tokoni ia 'e taha 'oku fai 'e he kautaha Tokoni'i 'o e Fāmilí 'a e Siasí. 'Oku 'omi 'e he polokalama ha tokoni kiate kinautolu 'oku fefa'uhi mo ha ngaahi tō'onga fakamālohi, pea pehē ki honau ngaahi 'ofa'angá. 'Oku 'atā 'a e polokalama ta'etotongí ni ki he taha kotoa, 'o tatau ai pē pe ko e kāingalotu 'o e Siasí pe 'ikai. 'Oku tataki ia 'i he funga 'o e māmaní 'e ha kau tokoni ta'e-totongi, ko hanau tokolahi kuo nau ikuna'i 'enau ngaahi palopalema fekau'aki mo e ma'unimaá.

Ko e 'uluaki tokoni faka'atamai ko ha kongá mahu'inga ia 'o e tokoni fakavavevavé 'i he taimi 'oku tokoni'i ai e kakai 'oku fehangahangai mo ha faingata'a, hangē ko ha fakatamaki fakaenatula pe fepaki fakakautá. 'Oku ngāue 'a e Tafa'aki Tokoni 'o e Fāmilí ke ako'i mo fai ha 'uluaki tokoni faka'atamai 'i he funga 'o e māmaní 'i ha kau ngāue mo ha kau tokoni kuo 'osi ako'i. 'I he 2022, na'e pulusi ai 'e he timi Tafa'aki Tokoni 'o e Fāmilí ha ki'i tohi ma'u'anga tokoni ke ako'i e ni'ihí fakafo'ituitui 'i he

founga ke tokoni ai ki he kakai lalahí, to'u tupú, mo e fānaú 'i he lolotonga 'o e faingata'a.

Kuo tautautefito e 'aonga 'a e ngaahi ma'u'anga tokoni ko 'eni kiate kinautolu kuo teke'i mei honau ngaahi 'apí. 'Oku faka'aonga'i 'e he kau ngāue tokoni mo e kau faifekau tokoni honau ako'i 'i he 'uluaki tokoni faka'atamai ke fakahoko ha tokoni fakaeloto ki he ni'ihí fakafo'ituitui ko 'eni 'oku faingata'a'á—ko e tokoni 'e lava ke mahu'inga tatau pē mo hano fai ha tokoni fakatu'asinó.

KO HONO LANGAKI 'O E KAU LANGÁ

'I he 2022, na'e fakahoko ai 'e he Tafa'aki Tokoni 'o e Fāmilí ha fakahinohino 'uluaki tokoni faka'atamai ki he kau taki, kāingalotu, kau faifekau, mo e kau tokoni ki he mo'ui faka'atamai 'oku tokoni 'i he ngaahi ngāue tokoni 'ofa fakaetangata he funga 'o e māmaní. Ko e kongá 'o ha ngāue pehē 'e taha 'i Haiti, na'e ma'u ai 'e Masesiasi mo 'Imanuela ha fakahinohino fakamāhina mo ha ngaahi fakataha tokoni ki he kau ngāue ki he mo'ui faka'atamai.

Na'e tohi 'a Maseasi fekau'aki mo e ngaahi fakataha ko iá 'o pehē, "'Oku ou fiemālie 'aupito 'i he fakahinohinó. 'Oku tokoni mo'oni ia kiate au, pea 'oku tokoni ia ki hoku uaifí mo e fānaú ke nau ma'u ha loto nonga 'i he taimi 'oku ngalulu ai 'a e māmaní."

Na'e tohi 'e 'Imanuela, "'Oku ou lāngilangi'ia mo fiefia ke ... 'oange 'a e faingamālié ki ha kakai tokolahi ange ke nau 'ilo e ngaahi me'á ni, tautautefito 'i hoku fonua 'oku ou nofo aí. 'Oku meimei ke ongo'i 'e he kakai kotoa pē 'a e loto mo e fiema'u 'o ha tokoni lahi faka'atamai."

Ngaahi Kalasi Mo'ui Fakafalala Pē Kiate Kitá

- Ngaahi kulupu mo'ui fakafalala pē kiate kita 'e 14,186
- Kau ako 'e toko 106,261
- Fakahoko 'i ha fonua mo ha ngaahi vahefonua 'e 88

'OKU TOKONI E NGAHI KALASI MO'UI FAKAFALALA PĒ KIATE KITÁ

ke 'ilo 'e he kau mēmipa 'o e Siasí 'a e ngaahi tefito'i mo'oni mo e ngaahi taukei te ne fakaivia kinautolu 'i he tokangaekina e ngaahi fiema'u pē 'anautolú. 'Oku kau 'i he ngaahi kalasi ha ngaahi tefito hangē ko e founga ke ma'u ha ngāué, founga ke kamata'i ha pisinisi, founga pule'i 'o e me'a fakapa'angá, founga ke tanumaki ha vilitaki fakaelotó, mo ha ngaahi me'a lahi ange. 'Oku kau 'i he ngaahi kalasi ko 'eni ha ngaahi ngāue ke laukonga fakauike, ngaahi fealēlea'aki, mo ha fevakai'i'aki mo e kau mēmipa kehe 'o e kulupú.

'I he 2022, na'e fakalele ai 'e he Siasí ha kulupu mo'ui fakafalala pē kiate kita 'e 14,186 'i ha ngaahi fonua 'e 88 'i he funga 'o e māmaní. Na'e tokoni'i 'e he ngaahi kulupú ni ha ni'ihi fakafo'ituitui 'e toko 106,261 tupu, ko e taha ai ko Seki. Ko Seki ko ha faiako ia 'okú ne fakalele ha pisinisi faitā 'i Kalefōnia. Na'á ne ongo'i hoha'a mo mafasia lahi 'i he'ene fuesia ha ngāue 'e tolu, pisinisi, mo ha fāmili. Na'e 'ilo'i 'e Seki 'okú ne fiema'u ke toe lelei ange 'ene mapule'i hono lotó, ko ia na'e kamata 'alu leva ki ha kalasi loto vilitaki. Hili 'ene lava'i e kalasi, na'e pehē 'e Seki kuó ne ma'u ha 'amanaki fo'ou 'i he tokoni 'a e ni'ihi kehe na'e kaú, pea na'á ne ongo'i kuo mateuteu lelei ange ke fepaki mo e ngaahi faingata'a 'o e mo'uí.

Na'e fepaki mo ha ngaahi faingata'a tatau 'i he mole 'o 'ene ngāue 'i he'ene fekuki mo hono ma'unimā ia 'e he faito'o kona tapú. Na'e 'ikai ke toe lava 'o ngāue, pea tōlalo fakapa'anga ai mo hono fāmili. Ko e taimi pē na'e toe foki ai ki he ngāue, na'e fakakaukau leva mo hono uaifi ke na kau 'i he kalasi ki he me'a fakapa'anga fakafo'ituitui. Na'e tokoni 'a e ngaahi tō'onga mo'ui

na'e ako 'e Sitivi mo hono uaifi he kalasi, ke a'usia 'ena taumu'a ke 'oua 'e toe 'i ai ha mo'ua. Na'e a'u 'o na lava ke fakahū ha pa'anga fe'unga ke fakatau 'aki ha 'api fo'ou mo a'usia 'a e tu'unga malu fakapa'anga na'á na fiema'u ke tauhi 'aki hona fāmili.

KO E FAKATUPULAKI 'O E NGAHI TAUKEI KE MATU'UAKI E NGAHI FAINGATA'A 'O E MO'UI

'I Suisalaní, na'e fakahoko ai 'e Keli mo hono uaifi ko Maliá ha kalasi vilitaki fakaeloto ki ha kau mēmipa tokosi'i 'o hono kainingalotu fakalotofonuá. Neongo na'á na 'uluaki momou ke kau, ka na'e tokoni 'a e kalasi kia Keli mo Malia ke na 'ilo ki he ngaahi faingata'a'ia fakelotó.

Na'e 'aonga 'eni 'i he'ena ngāue ke tokoni'i hona fohá, 'a ia na'e fefa'uhi mo e palopalema fakaeloto 'o e 'ikai ma'u hifó (ADHD) mo e loto-mafasiá. Ka na'e a'u ki he kovi tahá 'i he taimi ne hoko ai e 'uluaki loto hoha'a 'a Keli, 'i he'ene 'osí pē.

Na'e pehē 'e Keli, "Ne u lava 'o foki ki ha ni'ihi 'o e ngaahi tefito'i mo'oni ne ma'alea'i, hangē ko hono mapule'i ho'o mānavá." "E lava ke fakahoko 'e ha taha ha ngaahi mana, 'i ha'ane fakama'unga ki he Fakamo'uí mo e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e vilitaki fakaelotó."

Ngaahi Ngāue‘anga Ma‘u‘anga Mo‘uí mo e Kautaha Teseletí

- Ngāue ‘e 4,127 na‘e ma‘u ke ngāue aí
- Kaungā ngāue ‘e 9,186 ‘o e Kautaha Teseletí na‘e tokoni‘i
- Ngaahi naunau fale ‘e 77,330 na‘e fa‘u

‘OKU TAU TUI KO HONO TOKONI‘I ‘o e kakaí ke nau mo‘uí fakafalala lahi ange pē kiate kinautolú, ‘okú ne fakalahi ‘enau malava ke fai ha ngaahi fili ma‘anautolu peé. ‘Oku ‘omi ‘e he Potungāue Ma‘u‘anga Ngāue ha ngaahi me‘angāue mo ha fakahinohino ke tokoni ki he kāingalotu ‘o e Siasí ke ma‘u ha ngāue, kamata ha ngaahi pisinisi, mo fakalalakaka ‘i he‘enau ngāue ma‘u‘anga mo‘uí.

‘I he 2022, na‘e ma‘u ai ‘e ha kau kumi ngāue ‘e lauiafe ha ngaahi ma‘u‘anga tokoni ke tokoni‘i pē kiate kita mo kau mai ‘i ha ngaahi kulupu na‘e tokanga taha ki hono fakalahi ‘o e pōto‘i kumi ngāue mo e fengāue‘aki fakatokolahi. Na‘a nau ako ha ngaahi pōto‘i ngāue ‘i he Ngaahi Kautaha Tokoni ki he Ma‘ungāue hangē ko e founga fa‘u ‘o ha tohi fakamo‘oni ako/ngāue (resume), ‘initaviu ki ha ngāue, mo e kumi ngāue. Hangē ko ‘ení, ‘oku hoko ‘a e polokalama Kumi Ngāue Lolotongá ko ha me‘angāue fakatokolahi kiate kinautolu ‘oku kumi ngāue fo‘ou mo lelei angé. ‘Oku fevahevahe‘aki kinautolu ‘i he polokalamá e ‘ū fakamatala ki he ngaahi ngāue, ma‘u ha poupou, mo ako fakahoko e ngaahi taukei kumi ngāue.

‘Oku tokoni ‘a e Ngaahi Kautaha Teseletí (DI) ki he kāingalotu ‘o e Siasí mo ha ni‘ihi kehe ke lava‘i e ngaahi palopalema ki he ma‘u ngāue. ‘E lava ke kau ‘i he ngaahi palopalema ko ‘ení ‘a e faingata‘a‘ia fakaesinó, fefa‘uhi mo ha palopalema faka‘atamai, ngaahi lekooti faihia, pe ha hisitōlia he ma‘unimaá. ‘Oku ‘omi ‘e he DI mo e Kautaha Fa‘u ‘a e Teseletí ha feitu‘u malu ke ako ai ha pōto‘i ngāue fo‘ou ‘i he ako he lolotonga ‘o e ngāue, ‘o lava ai e kaungā ngāue ke feako‘aki mei he lesisitá

mo e me‘a ‘oku fakahā ki he taha faka‘uli misini (forklift) mo e fo‘u ‘o e ngaahi nāunau falé.

Makehe mei he ako ‘i he ngaahi taukei, ‘oku poupoua ‘a e kaungā ngāue ‘e he kau ‘etivaisa ki he fakalalakaká, ‘a ia ‘oku nau tokoni ke nau fokotu‘u ha ngaahi taumu‘a mo fa‘u ha palani ke a‘usia ai e ngaahi taumu‘a ko iá. ‘Oku toe ‘oatu foki ‘e he DI ha tokoni fakapa‘anga ki he akó mo e ako ngāue. Ko e kau ngāue DI ‘oku nau mateuteu ke kumi ha ngāue fo‘ou ‘oku nau ma‘u ha ngaahi tafa‘aki kehe ‘o e tokoni kumi ngāue, kau ai ha uike ‘e ono ‘o e fakataha (workshop) ki he pōto‘i kumi ngāue mo hano fakahinohino fakataautaha.

‘Oku poupou‘i ‘e he DI ‘a e koló ‘aki hono ‘omi e ngaahi fiema‘ú ‘i ha totongi ma‘ama‘a. ‘E lava foki ke ma‘u ta‘e-totongi ‘e he kāingalotu faingata‘a‘ia ‘o e Siasí e ngaahi me‘a ‘oku fiema‘ú, hangē ko e suú, valá, naunau falé, mo ha ngaahi me‘a mahu‘inga kehe, ‘i ha fakaongoongolelei pē mei he‘enau pisopé. ‘Oku toe tokoni foki ‘a e DI ki he tukui kolo fakalotofonua ‘o fakafou ‘i ha ngaahi foaki tokoni ‘o ne ‘ai ai ke lava ‘a e ngaahi kulupu ‘oku ‘ikai fakatupu pa‘angá ke ma‘u ha koloa ta‘etotongi ke

“Kimu‘a pea tau lava ‘o ‘ofa mo‘oni ki he ‘Otuá mo hotau kaungā‘apí, kuo pau ke tau tomu‘a ongo‘i e ‘ofa ‘a e ‘Otuá kiate kitautolu ko ‘Ene fānaú. ‘I he taimi ‘oku tau ongo‘i ai e ‘ofa ‘a e ‘Otuá kiate kitautolú, ‘oku tau fie ‘ofa leva kiate Ia.

—SISTER KRISTIN M. YEE

Tokoni Ua ‘i he Kau Palesitenisi Lahi ‘o e Fine‘ofá²⁴

faka'aonga'i 'i he'enau tafa'aki. Na'e fakahoko 'e he DI e ngaahi tokoni 'e 12,954 ko 'eni 'i he 2022.

'Oku tau lava 'i he falekoloa 'o e DI mo e foaki 'a e koló ke tau faka'aonga'i ha pauni koloa 'e lauimiliona ke 'oua 'e laku ki he tu'unga vevé 'i he ta'u kotoa. Ko e ngaahi me'a 'oku 'ikai ke lava 'o fakatau atu 'oku toe faka'aonga'i pē, pea 'i he 2022 'ata'atā pē, na'e lava ai 'e he DI ke toe faka'aonga'i ha ngaahi koloa pāuni 'e 73,019,376 na'e foaki mai kae 'ikai laku ki he vevé.

'I hono ngaahi falekoloa ma'ama'a, ngaahi fale ngaahi'anga koloa, mo e ngaahi senitā foaki, 'oku nofo pē 'a e DI—ki hono 'elitó—ko e polokalama ako'i e ngāue na'e fokotu'u ke fakaivia 'a e kaka'i mo fakalahi 'a e ngaahi faingamālié. 'Oku lolotonga fakalele 'e he Siasí ha ngaahi falekoloa DI 'e 46 mo ha ngaahi senitā ki he foaki 'i ha siteiti 'e valu. 'I he 2022, na'e tāpuaki'i ai mo fakaava 'a e falekoloa Di fo'ou tahá—'oku tu'u 'i Salatoka Sipilingi, 'Tutā—ke ngāue.

KO E KUMI NGĀUÉ 'O FAKAFOU 'I HONO AKO'I

'I he taimi na'e 'ilo ai 'e Tasitini 'oku 'ikai ha'ane ngāue hili ha ngaahi ta'u lahi 'i he'ene kautahá, na'e 'ikai ke ne fakapapau'i e feitu'u ke kamata ai 'ene kumi ha ngāue fo'ou. Na'e poupu'u ia 'e hono tuofefiné ke kau 'i ha kulupu kumi ngāue lelei, 'o fakamamafa'i na'e 'aonga 'a e polokalamá kiate kinautolu 'oku nau feingá.

Na'e ma'u 'e Tasitini ha kulupu 'i honau feitu'ú pea kamata leva ke ne ako ha ngaahi founga te ne lava ai 'o tu'uaki lelei ange ia ko ha taha ke ngāue.

Lolotonga e ngaahi fakataha fakauike mo e kau faiakó, na'a ne fa'u ha tohi tu'uaki (resume), teuteu mo akoako ki he ngaahi 'initaviú, mo faka'aonga'i e taimi 'i he fetu'utaki holó.

Hili ha ngaahi uike lahi, kuo lava ke ma'u 'e Tasitini ha ngāue hili ha'ane fetu'utaki mo ha taha ngāue ai kimu'a. Na'e pehé 'e Tasitini, "Tālunga mo e fakahinohinó, pea kapau na'e 'ikai ke u teitei kumi, na'e 'ikai ke u mei ma'u 'a e ngāue".²⁵

Ngaahi Tokoni ki he Liliú

- ní'ihí fakafó'ituituí 'e toko 7,464 na'e tokoní'í
- Laka 'i he houa 'e 31,870 'o e ngāue tokoní

'OKU FIEMA'U 'E HE KAKÁI HE TAIMI 'E NÍ'IHI HA POUPOU 'i he'enua kau atu ki honau koló. 'E lava ke kau heni 'a e kakai 'oku 'atā mai mei he ngaahi 'api pōpulá, foua 'a e nofo hōpoaté, pe fakaaakeake mei he fetuku ta'e-fakalaó, pea pehē ki he kau sōtia tutuku pe fakafó'ituituí ne hikifonua kimuí ni pe hola mei honau fonua tupu'angá. 'Oku fakahoko 'e he Transitional Services ha tokoni ki he ní'ihí fakafó'ituituí ko 'ení—kāingalotu 'o e Siasí mo kinautolu 'i he koló fakatou'osi—'i he'enua kamata'i ha kongá fo'ou 'o 'enua mo'uí.

'Oku nofotaha 'a e Transitional Services 'i he ngaahi founa kānokato ki he mo'ui fakafalala pē kiate kitá, mo e kau mēmipa takingāué mo 'enua kaká ke tokoní'i e ngaahi tefito'i palopalemá mo fai ha tokoni fakaeloto. 'Oku fakahoko ngāue 'a e Transitional Services 'i ha feitu'u 'e

fitu 'i he 'Iunaiteti Siteití, 'o fakahoko ha ngaahi tokoni fakatu'asino, faka'atamai, mo fakalaumālie. 'Oku ma'u 'e he kau kau fiema'u tokoní ha tokoni mei ha kau ngāue totongi 'o e Transitional Services, kau faifekau tokoni, mo ha kau ngāue tokoni—kau ai e kāingalotu fakalotofonua 'o e Siasí. 'E 'alu pē taimí pea 'e lava ke fokotu'u 'a e ní'ihí fakafó'ituituí ki ha ngaahi kautaha tokoni lahi kehe, hangē Vá'a Tokoni ki he Ngāué pe Kautaha Teseletí. 'E lava foki ke toe fokotu'u kinautolu ki ha ngaahi kautaha kehe 'oku 'ikai fakatupu pa'anga, ngaahi 'iuniti ki he mo'ui faka'atamai, pe ngaahi kautaha fakakolo 'e tokoní'i kinautolu 'i he'enua fononga lōloa ki he mo'ui fakafalala pē kiate kitá.

'Oku toe 'oange foki kiate kinautolu 'oku tokoní'í ha faingamālie ke tokoni ki ha ní'ihí kehe, 'a ia 'oku fakatupulaki ai 'enua ongo'i 'oku nau leleí 'i he'enua fakatokanga'i e mahu'inga 'oku nau fakalahi ki he mo'ui 'a e ní'ihí kehé.

KO HONO MA'U HA TOKONI KE TO E KAMATA FO'OU

Hili ha ngaahi ta'u lahi 'o 'ene fefa'uhi mo e ngaahi faingata'a'ia faka'atamai mo e nofo tuenoa 'i 'apí na'e fakakaukau leva 'a Kiti* ke ne kamata ha mo'ui fo'ou 'i 'lutā, pea lue lalo lōloa ai. 'I he'ene tū'uta atú pē, na'e tokoní'i ia 'e hono ngaahi kaungāme'a na'e tofanga 'i he nofo tuēnoa 'i 'apí ke ne 'ilo hono hala ki he 'ōfisi 'o e Ngaahi Tokoni ki he Liliú.

Na'e 'oange 'e he kau ngāue 'i hono 'ōfisi Tokoni ki he Fefononga'aki fakafeitu'ú ha me'akai, vala, mo ha ngaahi fiema'u kehe, ka na'a nau fakatokanga'i ko e me'a na'e fiema'u lahi taha 'e Kití ko ha anga fakakaume'a mo ha 'ofa. Na'a nau tokoni ke fokotu'u hono hingoá ke tokoni 'i

he Kautaha Teseletí, 'o ne kamata ke ma'u ai ha ngaahi kaungāme'a. Na'e hōloa māmālie leva 'ene ongo'i 'itá mo e lí'ekiná.

Hili ha ngaahi taimi, na'e pehē leva 'e Kiti kuó ne ongo'i nonga fe'unga ke feinga 'o kumi ha ngāue. Na'e fakafehokotaki leva ia 'e hono 'ōfisi 'i he Tokoni ki he Fefononga'aki ki he Potungāue Tokoni Kumi Ngāué, 'o ne ma'u ai ha tokoni ke fokotu'utu'u ha'ane tohi fakamo'oni taukei ako/ ngāue (resume). Na'e tokoní'i ia 'e he tokoni ko 'ení ke tau'atāina mo mo'ui fakafalala ange kiate ia pē.

*Na'e liliu 'a e hingoá

Ko e Hā Te u Lava ‘o Fakahokó?

“Ko e taimi ‘oku tau kau ai ‘i he tokoni ki he ni‘ihi kehé, ‘oku si‘isi‘i ange ai ‘etau fakakaukau‘i kitautolú, pea ‘e mateuteu ange leva ‘a e Laumālie Mā‘oni‘oní ke ha‘u kiate kitautolu mo tokoni‘i kitautolu ‘i he‘etau faaifeinga he mo‘uí kotoa ke ma‘u pea mo foaki mai e me‘afoaki ‘o e manava‘ofá.”

—PALESITENI HENRY B. EYRING, TOKONI UA ‘I HE KAU PALESITENISĪ ‘ULUAKÍ²⁶

Ko Tokoni‘i ‘i Homou Koló

KAPAU ‘OKÚ KE ONGO‘I ‘OKU UE‘I KOE KE KE TOKONI, ‘e lava ke tokoni‘i koe ‘e he ngaahi sitepu ko ‘ení ke ke fai ‘a e lelei lahi tahá.

1. Feinga ke ‘Ilo‘i ha Fiema‘u

Ko e founga lelei taha ke kamata aí ke ke vakavakai‘i takai ke ‘ilo ha ngaahi fiema‘u ‘oku hoko ‘i homou koló.

- Fakamu‘omu‘a ‘a e ngaahi fiema‘u lahi tahá ‘i he me‘a te ke lava ke fai.
- Kumi mo ‘ilo‘i ‘a e ngaahi kautaha fakalotofonuá mo e ngaahi ngāué.
- Neongo ‘oku fakahaa‘i ma‘u pē ‘e he ngāue tokoní e ‘ofa ‘a e ‘Otuá ki he ni‘ihi kehé, ka ‘oku ‘ikai totonu ke fai ia ‘aki ‘a e taumu‘a ke teke ha ngaahi tui fakataautaha ki he ni‘ihi kehé. Tuku ke fai ‘e ho‘omou ngaahi ngāue leleí ‘a e leá.

“Ko e taimi lahi, ‘oku ‘ikai fakatokanga‘i e me‘a ‘oku tau fai pe ‘ilo ‘e he ni‘ihi kehé. Ka neongo ia, ‘oku ‘afio‘i ia ‘e he ‘Otuá, pea ‘okú Ne tāpuaki‘i kitautolu ‘i he taimi ‘oku tau ngāue ai ‘i ha ngaahi founga fakalongolongo mo ta‘e-fakatokanga‘i.”

—PALESITENI SUSAN H. PORTER
Palesiteni Lahi ‘o e Palaimel²⁷

2. Fakafanongo mo ako

Tuku ha taimi ke ke fakafanongo ai ki he ni‘ihi fakafo‘ituitui ‘oku uesia lahi taha ‘e he palopalemá. ‘Oku ako‘i kitautolu ‘e he fakafanongo mo e feinga ke mahino ‘a e ngaahi ā vahevahe ‘oku fehanganagai mo kinautolu ‘oku tau feohí, ‘i he founga ke fai ai ha tokoni ‘oku ‘aongá.

- Feohi mo e ni‘ihi fakafo‘ituituí ko ha kaungā-to‘u mo tu‘unga tatau. Sio ki he fofonga ‘o e kakaí, ui kinautolu ‘aki honau hingoá, pea lulululu mo kinautolu.
- Fehu‘i e me‘a ‘oku ‘ikai ke ke fakapapau‘í, tuku ‘a e tāufehi‘á, pea feinga ke mahino mo‘oni.
- Fakamahu‘inga‘i e vā fetu‘utakí ‘i ha fa‘ahinga faikehekehe fakaefakakaukau.

3. Fa‘u ha Palani

Ko e tokoni ‘ofa fakaetangata lelei tahá ‘oku fakakau ai ‘a e fakafo‘ituituí mo e koló ‘i ho‘o palani ha ngaahi founga ke feau ‘aki e ngaahi fiema‘u fakavavevavé mo fokotu‘u ha founga ke tofa ai e hala ki he mo‘ui fakafalala pē kiate kitá.

- Faka‘apa‘apa‘i e ngaahi me‘a ‘oku sai‘ia, tui, mo e anga ‘o kinautolu ‘okú ke feinga ke tokoni‘í.
- Fakaafe‘i kinautolu ‘okú ke tokoni‘í ke nau tokoni ‘o fa‘ufa‘u ha palani ‘aki hano fai ha ngaahi fehu‘i hangē ko ‘ení:

Ko e hā kuó ke ‘osi feinga ke fai ‘i he fiema‘u ko ‘ení?

Ko e hā te ke loto ke ‘ahi‘ahi‘í?

Ko e hā e founga, taimi, mo e feitu‘u te ke fiema‘u ai e tokoní?

4. Vahevahe Ho‘o Ngaahi A‘usiá

‘Oku tau vahevahe ‘etau ngaahi a‘usiá ke fakaafe‘i mo ue‘i fakalaumālie e ni‘ihi kehé ke nau ngāue. ‘Oku hanga ‘e he faka‘aonga‘i ‘o e ngaahi faingamālié, vahevahe mo fakafiefia‘i e ngaahi ngāue tokoni ola lelei ‘o fakalotolahi‘i ha ni‘ihi fakafo‘ituitui tokolahi ange ke nau ngāue.

- Talanoa ki he ngaahi kaungāme‘á mo e fāmilí fekau‘aki mo ho‘o ngāue tokoni ‘ofa fakaetangatá. Fakaafe‘i ke nau kau fakataha mo koe.
- Fakamatala‘i ‘i ho‘o peesi mītia fakasōsialé ‘a e ngaahi talanoa ki he ngaahi tāpuaki ‘o e tokoni kuó ke māta‘ia—‘i ho‘o mo‘uí mo e mo‘uí ‘a kinautolu kuó ke tokoni‘í, fakatou‘osi.
- Fetu‘utaki mo e ngaahi peesi mītia fakasōsiale ‘a e ngaahi kautaha ‘oku ‘ikai fakatupu pa‘anga na‘á ke ngāue ai ‘i homou koló. Vahevahe mo kinautolu ho‘o ngaahi a‘usia lelei.

Ngaahi Ma'u'anga Tokoni ke 'Ilo Lahi Ange

Ke ma'u ha fakamatala lahi ange ki he'etau ngaue tokoni 'ofa fakaetangata he funga mamanani mo kau 'i homou koló, muimui mai 'i he:

@Caring.ChurchofJesusChrist
@DeseretIndustriesThrift
@JustServe.org

@Caring.ChurchofJesusChrist
@DeseretIndustries
@Just_Serve

Faka'aonga 'i 'a e kouti 'i to'ohemá ke download 'a e app JustServe pea kamata 'i ha ngaue tokoni fakalotofonua 'i homou feitu'ú.

Ke 'ilo lahi ange, muimui mai 'i he:

ChurchofJesusChrist.org | Caring.ChurchofJesusChrist.org | JustServe.org | DeseretIndustries.org | AddictionRecovery.ChurchofJesusChrist.org

Ma'u'anga fakamatalá

1. Russell M. Nelson, "Ko e Me'a 'Oku Tau Lolotonga Ako pea He 'Ikai Teitei Ngaló," *Liahona*, Mē 2021, 79.
2. Kym Reichart, 'i he "Places of Refuge from the Storm," news-uk .churchofjesuschrist.org/article/places-of-refuge-from-the-storm.
3. L. Todd Budge, "Ko Hono Foaki e Mā'oni'oni ki he Eiki," *Liahona*, Nōvema 2021, 101.
4. Christina Foote, 'i he "Ma'u 'e he Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní 'i 'Iulopé 'a e Ngaahi Tāpuakí 'o Fakafo'u 'i Hono Tāpuakí 'i 'o e Ni'ihi Kehé," news-uk.churchofjesuschrist.org/article/latter-day-saints-in-europe-receive-blessings-through-blessing-others.
5. Russell M. Nelson, "Ko 'Eni 'a e Kuongá," *Liahona*, Mē 2022, 126.
6. Julia Wondra, 'i he "How the Church, its Leaders and Members in Europe Are Providing Aid and Relief in the Humanitarian Crisis Caused by Armed Conflict," thechurchnews.com/2022/3/6/23216823/how-the-church-its-leaders-members-in-europe-are-providing-aid-and-relief.
7. Sylwia Selewka, 'i he "As Conflict in Europe Enters a Fourth Month, the Saints Continue to Serve Refugees," newsroom .churchofjesuschrist.org/article/poland-ukraine-refugees-four-months.
8. Hana Debebe Hailu, 'i he "The Fruits of Service: Latter-day Saint Youth in Ethiopia Plant 200 Fruit Trees," thechurchnews.com/global/2022/10/5/23386120/ethiopia-youth-plant-200-fruit-trees.
9. Dallin H. Oaks, "Tokoni'i 'o e Masivá mo e Faingata'a'ia," *Liahona*, Nōvema 2022, 7.
10. Gérald Caussé, "The Blessings Will Follow: Benefits of Implementing JustServe," churchofjesuschrist.org/study/video/justserve-videos/2020-10-0100-the-blessings-will-follow-benefits-of-implementing-just-serve-1080p?lang=eng.
11. Patti Evershed Peterson, 'i he "How Service Became the Silver Lining in a Terminal Cancer Trial," thechurchnews.com/2022/1/30/23218832/cancer-service-justserve-festival-of-trees-patti-peterson.
12. Len Gierach, 'i he "Latter-day Saints Join World Interfaith Harmony Week Celebrations," news-ca.churchofjesuschrist.org/article/latter-day-saints-join-world-interfaith-harmony-week-celebrations.
13. Dohad Mohamad Alsholbi, 'i he "How Bees and Goats Are Changing Lives in Jordan," news-middleeast.churchofjesuschrist.org/article/how-bees-and-goats-are-changing-lives-in-jordan.
14. Rachel Steinberg, 'i he "Light the World Giving Machines in 2021 Yielded Nearly US\$6 Million in Donations," newsroom .churchofjesuschrist.org/article/giving-machines-2021.
15. Camille N. Johnson, 'i he "Church Gives \$32 million to World Food Programme in Largest One-Time Donation to Date," thechurchnews.com/global/2022/9/14/23353487/church-gives-32-million-dollars-to-world-food-programme-largest-one-time-donation-to-date.
16. Ginette Bott, 'i he "Silicon Slopes Packages 1 Million Meals for Utah Food Bank," newsroom.churchofjesuschrist.org/article/million-meals.
17. Oscar Ayala, 'i he "La Iglesia de Jesucristo dona equipo medico a clínica del ojo en Jutiapa, Honduras," noticias.laiglesiadejesucristo.org/articulo/la-iglesia-de-jesucristo-dona-equipo-medico-a-clinica-del-ojo-en-jutiapa-honduras.
18. W. Christopher Waddell, "Na'e 'i ai Ha Mā," *Ensign* pe *Liahona*, Nōvema 2020, 44.
19. L. Todd Budge, "Ko e Me'a'ofa Fakalangi 'o e Fakatupú: Ko Hotau Fatongia Toputapu ke Tokanga'i 'a e Māmaní," newsroom .churchofjesuschrist.org/article/bishop-l-todd-budge-sacred-duty-care-for-earth.
20. Gérald Caussé, "Ko Hotau Fatongia Tauhi 'i he Māmaní," *Liahona*, Nōvema 2022, 57.
21. Russell M. Nelson, "The Creation," *Ensign*, May 2000, 86; *Liahona*, Siulai 2000, 104.
22. Edna Mafuvuke, 'i he "By Small and Simple Things," blog .pathwaynewsroom.org/2022/03/edna-mafuvuke/.
23. Michael Parson, 'i he "Food Donations for Local Charities Received by Missouri Governor," newsroom.churchofjesuschrist.org/article/food-donations-for-local-charities-received-by-missouri-governor.
24. Kristin M. Yee, 'i he "New Deseret Industries, Welfare, and Self-Reliance Services Facility Dedicaty in Utah," newsroom .churchofjesuschrist.org/article/new-deseret-industries-welfare-self-reliance-facility-dedicaty-in-utah.
25. Dustin Ray, 'i he "How Church Employment Services Helps People Find Jobs and a Connection to the Savior," thechurchnews.com/2022/2/25/23216701/church-employment-services-helps-unemployed-people-find-jobs-self-reliance-connection-to-savior.
26. Henry B. Eyring, "Ngāue Fakaetauhi 'i he Ue'i Fakalaumālié," *Ensign* pe *Liahona*, Mē 2018, 64.
27. Susan H. Porter, 'i he "Presidents Johnson and Porter Meet with Government Leaders on Women's Issues in South America," newsroom.churchofjesuschrist.org/article/presidents-johnson-and-porter-meet-with-government-leaders-on-womens-issues-in-south-america.
28. Russell M. Nelson, "Ko e Fekau Lahi Hono Uá," *Ensign* pe *Liahona*, Nōvema 2019, 97.

*“Ko kinautolu ‘oku lotu ke ui ko e kakai ‘a e
‘Eikí ‘oku [nau] lotu ke fefua‘aki [‘enau] ngaahi
kavengá, ... ke tangi fakataha mo kinautolu ‘oku
tangí; ... pea [ke] fakafiemālie‘i ‘a kinautolu
‘oku ‘aonga ki ai ‘a e fakafiemālié.”*

—PALESITENI RUSSELL M. NELSON

Palesiteni ‘o e Siasi ‘o Sīsū Kalaisi ‘o e Kau Mā‘oni‘oni ‘i he Ngaahi ‘Aho Kimui Ní.

